

Аныяктар чылынга

СОЦИАЛ УЖУР-ДУЗАЛЫГ ТӨЛЕВИЛЕЛИ ДЭЭШ...

(Кызылдың № 5 школазының 10 «б» класында)

Кызылдың 5 дугаар школазында 10 «б» класстың өөреникчилери республика школаларының аразынга мөөрейге «Социал ужур-дузалыг ажил-чорудулгазы» деп төлевилели-биле тиилээн. Бо дээрге социал-экономиктиг угланышкынның класс. Ында 24 өөреникчи бар.

— Школада лидерлер ниитилели бар. Тускай тургускан негелдер: өөредилгези, хөй-ниити ажылы, чедишкениннери болгаш сагылга-чурумун көрүп тургаш, лидерлерни шилип турар. Бистин класста 5 лидер бар: Шеңне Ховалыг, Чайна Хөвендей, Кристина Кызыл-оол, Ирина Тава, Шончалай Монгуш. Бо дээрге Хөвендей Чайнаа биле Шеңне Ховалыг-дыр, олар ам класывыс дугайында силерге чугаалап бээр — дээш, класс башкызы Салбак Валерьевна Хамар-оол ийи уругларга мени таныштырды.

— Бистин классты Салбак Валерьевна 6 класстан эгелеп удуртуп эгелээн. 9 класс доозуптары-выска мергежил угланышкынының аайы-биле хувааптарга, класстың өзээ артып калган, ынчалза-даа бир кезек чамды өске мергежил угланышкыннарының аайы-биле өөренири-биле чергелешкек класстарывыста барган. Бистин класывысты эки өөредилгелиг класс деп санап турар. Лидерлер деп санадып турар болга-

нывыста, кижилер бүрүз онзагай улус. Шончалай бичии дурт-сынның, ол хирезинде оон турсоруктуун кайгаар бис. Спортка бодундан шыырак мага-боттук эштериниң шыдап чадап каан даалгаларын күүседиптер. Дорт, бичии-даа меге чүвөгө эп чок. Ирина кичээлдерге дыка харыылаар, янзы-бүрү хемчеглерге башкарыкчы, жюри кежигүнү кылдыр бо-ла киржир. Дылы сайзыраңгай болгаш, кажан-даа кичээл темалары-биле кызыгаарланмас. Кристина — «Южане» дээр КВН командазының киржикчизи, улус-биле чугаалажып билир. Шеңне Ховалыг — класывыстың эң харыысалгалыг кижизи. Кымга-даа, кандыг-даа даалга берип каарга, ол «сагыш аараан», дузалашкан, киришкен турар кижилер. Школада танцы бөлүмүнүн киржикчизи, идепкейжи, спортчу болгаш өөредилгези эки — деп, Чайна эштерин таныштырып оорат, класстың кандыг ажилдар кылып чоруткаш, мындыг шаңалды ап турарын билип алдым.

Эрткен чылын тос класска өөренип тургаш, «Цеченлинг» хүрээ-зинге септелге ажылын чоруткан, бо чылын апрель айда субурганны барып чугайлап турганын фото-чуруктардан билдим.

Шеңне Ховалыг Чайнаның дугайында база таныштырып орташ, оон КВН-ге киржип турганын, танчылаар... дээш, «шупту талазы-биле дески кижилер дир ийин» — деп эжин үнеледи.

— Класывыста бо беш уруглардан аңгыда, лидер болуп болур оолдар база бар. Айдыс Донгактың өөредилгези эки, ниити билии (кругозору) дыка делгем, арай хөй-ниити ажылынга «аскай» бээр, ынчалзажок харыысалгалыг кижилер. Меңги Сат өөредилгези эки, Шончалай ышкаш тура-соруктук, Мерген Ондар база лидер болуп турган, бо чылын арай «дыштанып» турар хевирлиг кижилер. Келир чылын доозукчу чылывыста оолдарывыс «катап дилип», башкыларның сагыжынга утундурбас кылдыр хөйүн-ле тураскаал кылдыр арттырар боор деп идегеп турар бис — деп, Шеңне чаңгысклассчыларының дугайында таныштырып олурар, чугаалады.

Кызылдың 5 дугаар школа-лицейи республикада эң хөй өөреникчилерлиг школа болуп турар.

Ынчап кээрге, хөй кижилериниң аразындан ылгалып кээп, чүгле өөредилгези эвес, идепкейжи, салым-чаяны-биле ылгалып кээрге, шыырактардан тулганнар илерээр. А ындыгларның санынга Шеңне Ховалыг хамааржып турарын чугаа аразында билдим. Эш-өөрүн эвилелдеп алгаш, социал ужур-дузалыг боттарының күжү-биле шыдаар ажилдарны эки туразы-биле кылып турар аныяктар хөй болуп турары өөрүнчү. «Аныяк гвардия» аныяктарның политиктиг шимчээшкенин нарко-манияга удур хемчеглерни эрттирип, кудумчуларда бок-сакты аштап-арыглап турары — база эш-өөрүңгө үлегер-чижек. Ам чүгле ол хемчеглерге кудумчууда кылаштажып чоруур, пиво ижип олурар, ажил чок эш-өөрүн эвилелдээр болза...

Бо класстың оолдары келир чылын идепкейжи апарып база бир төлевилелге тиилеп, келир үеде республикавыска төлөптүг ажилдакчылар болурунга бүзүрүп каалы. Аныяктар чылы-биле, силерниң чогаадып кылып турар төлевилелдеринер бүрүзү чурт-түвүска ужур-дузалыг болуп, эң ылаңгыя силерниң төлөптүг хамаатылар болуп хевирлеттинеринерге ажыктыг болзун!

Айлаң ДАРЖАА.

КРАСНОЯРСКИЙ КРАЙ
БЕЛЕТКЕНИП
ЭГЕЛЭЭН

Красноярский крайның Хоойлужудулга хуралының бюджет болгаш үндүрүлгө политиказының талазы-биле комитетинин май 22-де болган хуралында 2009 чылда Тывага Красноярский крайның хүнненин эрттиреринге 10 млн. рубльди үндүрүп бээриниң дугайында саналды чаңгыс үн-биле хүлээп алган.

Регионнар аразында кады ажилдажылганың деңгелинге май ортан үезинде Красноярский край Тыва Республиканың хүннени болуп эрткен болгай.

Хемчеглерниң түннелин үндүрүп тургаш, А.Хлопонин бо чылын Красноярский крайның хүнненин Тывага организастаарын болгаш эрттирерин Ш.Кара-оолга аазаан турган. Ол хемчеглерни эрттиреринге 10 млн. рубль негеттинип турар. Ол чарыгдалдар чаартып кылган бюджеттиң төлевилелинде кирбейн турар.

Ынчалза-даа Хоойлужудулга хуралының бюджет талазы-биле комитетинин даргазы Валерий Семенов айтырыгны өөренип көөрүн сүмелээн.

Акшалаңдырышкынның дөзүн тыварынга крайның тускай сорулгалыг «Уруглар» деп программазында салдырган вакцинация чарыгдалындан камнап алырын саналдаан. Чамдык удурланышкыннар турза-даа, депутаттар бадылаашкын үезинде ону чаңгыс үн-биле деткээн.

«Тыва-Онлайн» медээлер агентилели.

Көдээ школада

ПРОФЕССОРНУҢ АДЫН ТЫВЫСКАН

Ажил-иште-даа, амыдырал-чуртталгада-даа аажок кызымак, хөй-ниитичи кижилер чоруур. Ындыг кижилерниң бирээзинге Тыва Республиканың алдарлыг ажилдакчызы, профессор Дозур-оол Лайзапович Тинмейни хамаарыштырар. Көскү ажилдакчы болгаш мога-шылаг чок башкы Д.Л.Тинмейниң адын төрөөн Би-Хем кожунунда чурумалдыг Хадың сумунун ортумак школазынга тыпсырының дугайында шийтпирни тус черниң чурттакчы чону боттарының ниити хуралында апрель айның ортаа үезинде хүлээп алган. Ол шийтпирни ТР-ниң Хоойлужудулга палатазының депутаты Сергей Кыргысович Хөлчүкпаа амы-хуузуна база деткип, бодунун мурнундан сумунун чурттакчыларының ол эгелээшкенин деткириниң дугайында дилег бижикти Би-Хем кожунунун Төлээлекчилер хуралының даргазы В.Н.Гончаровтун база чагырга чериниң даргазы С.М.Оюнунун аттарынче бижээн. Чурттакчыларның болгаш ТР-ниң Улуг Хуралының депутаттары С.К.Хөлчүкпаа биле Г.И.Шираптың тодаргай саналын кожунунун удуртулгазы удатпаанда чүүлдүгүнүн хүлээп алгаш, деткээн.

Д.Л.Тинмей делегейде алдаржаан Аржаан базырыктарының девискээри — онза чараш Хааннар шынаазының девискээринге чеден чыл бурунгаар төрүттүнгөн. Оон бээр солун болушкуннар-биле элбек он-он чымыштыг чылдар эртип, Би-Хемниң хөй суу соңгу чүкче ага берген. Дозур-оол Лайзаповичиниң амыдыралы база турумчаан, быжыккан. Хөй чугула ажилдар кылдыгдан, сорулгалар чедип алдыгган. Чогум оон адын Хадың ортумак

школазынга тыпсырының дугайында айтырыг мурнунда-ла тургустунган турган чүве-дир.

Бичии Дозур-оол Тинмей Хадың школазынга бир класстан чеди класска чедир өөрениген. Ол дугайында сактыышкынны Д.Л.Тинмейниң адын Хадың ортумак школазынга тыпсырының дугайында хуралга чаңгысклассчызы, РФ-тин улус өөредилгезиниң тергигини, амгы үеде хундүлүг дыштанылгада Мария Байкараевна Седен-оол

сактып чугаалаан. Хурал үезинде бо эгелээшкенин деткимче сөстөрүн Хадың сумунун пенсионерлер эвилелиниң даргазы Михаил Оолчукович Бичии-Уруг, ТР-ниң Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының депутаты Галина Ивановна Ширап, Хадың ортумак школазының директору Надежда Ивановна Күжүгет, күш-ажылдың хоочуну Раиса Сергеевна Сат олар чугаалаан. Өөрүп четтиришкениң хары сөстөрүн оон соонда Д.Л.Тинмейге, уруу К.Д.Тас-оолга берген. Дозур-оол Лайзапович чаңгыс чер-чуртуугларының эгелээшкенин өөрүп турарын демдегеп, бодунун намдарын, күш-ажылчы оруун чугаалаан болгаш амгы байдалга хамаарыштыр хамааты туружун илереткен.

Бо чүүлдүн маадырының намдары, шынап-ла, солун болгаш амгы аныяк-өскенге өөредилгиг. Ол канчаар-даа аажок ажылгыр болгаш бердинген херээнге харыысалгалыг чоруктуң үлегери болур. Дозур-оол Тинмей чурумалдыг Би-Хеминден он-он чылдар бурунгаар «ужуп үнгеш», 1961 чылда Москвада Г.В.Плеханов аттыг улус ажил-агы-

йының институтун, а 1977 чылда ола хоорайда Ниитилел эртемнериниң академиязының аспирантуразын чедишкенин дооскаш, ол-ла чылын экономиктиг эртемнериниң кандидаты атты аңаа камгалап алган. Дозур-оол Лайзапович бо хүннерде Кызылдың экономика болгаш хоойлу-дүрүм эртемнериниң техникумунун база Сибириниң хереглекчилер кооперациязының университетиниң Тывада салбырының директору албан-дужаалдарны каттай ээлеп турарындан аңгыда, Тываның күрүне университетинин профессору эртем аттыг.

Республиканың чону, ылаңгыя ортумак болгаш улуг назылыг улус, Д.Л.Тинмейни хөй талаалыг кижилер билер. Ол шын. Дозур-оол Лайзапович республиканың көскү политиктиг ажилдакчызы болурундан аңгыда, шыырак экономист, улуг башкы болгаш публицист кижилер. РФ-тин Журналистер эвилелиниң кежигүнү. Бо хүннерде чедир ол 31 номунун автору.

Д.Л.Тинмейниң эртем-башкы ажылы бо чылын ниитизи-биле 48 чыл болу берген. Оон иштинде 12 чыл дургузунда ТывКУ-нун про-

фессору эртем аттыг. Ында экономиктиг эртемнерни башкылавышаан, кичээлдеринде бодунун эртем-шинчилел ажилдарын хөйү-биле ажиллап турар.

Профессор Д.Л.Тинмейниң удуртулгазы-биле ажилдап турган эртемденнер «Хөмүр-даш комплексиниң хөгжүлдизиниң үрө-түннелдинин демдээ болгаш оон Тыва Республиканың социал-экономиктиг байдалынга салдары» деп төлевилел-биле 100 муң рубльди 2007 чылда ойнап алган. Ол бүгү акша-көпөк төлевилелди улаштыр ханы шинчилээринге үнгени билдингир.

Дозур-оол Лайзапович чамдык өөредилге номнарының эртем үнелекчизи болур. 2002 чылдан бээр удуртуп турары Кызылдың экономика болгаш хоойлу-дүрүм эртемниң техникумунда башкылавышаан, хөй санныг өөредилге номнарын чырыкче үндүргөн. Чижээ, Д.Л.Тинмей «Экономика болгаш хоойлу-дүрүм эртеми» деп эртем болгаш методиктиг материалдар чыындызының тургузукчузу болгаш автору болур. Өөредилге черинде чыл санында теманын ескертип турар Студент лекторийиниң чөвүлелин база удуртуп турар.

Техникум — сөөлгү ийи чылда ийи республика конкурзунун тиилекчизи. Россияның тергигин дээн чүс ортумак тускай өөредилге черлериниң санынче кирип турар. Өөредилге черинге ТР-ниң Хереглекчилер ниитилелиниң баштаар чериниң доктаалы-биле «ТР-ниң Хереглекчилер ниитилелиниң тергигин бүдүрүлгези» деп атты тывыскан. Бо-ла бүгү ажилдарда хөй санныг орден-хавыяаның эдилекчизи, профессор Д.Л.Тинмейниң кириген база кирип чоруур үлүг-хуузу улуг. Ынчангаш Тыва чурт-түвүска бир алдарлыг оолдарының адын төрөөн Хадың ортумак школазынга тывысканында чөптүг барымдаа бар...

Юрий КӨК-ООЛ.

АМЫДЫРАЛГА СОНУУРГАЛ-БИЛЕ...

Бистиң корреспондентивис ажил-агый аайы-биле сургакчылап чорааш, Бай-Тайга кожуун чагыргазының даргазы М.С.Монгуш-биле ужуражып, кожуунда ниити байдалды чугаалажып, интервьюну алган. Ону моон адаанда парладывыс.

— Михаил Сентябровиц, экономиктиг кризиске удур хемчеглер алыры бо үеде удуртукчу кижиниң бир дугаар кол сорулгазы апарган болгай, маңаа хамаарыштыр чүнү чугаалап болур силер?

— Ийе, ол талазы-биле тускай доктаал хүлээп алдым. Амыдыралы чединмес кижилерге хамаарыштыр хемчеглер алдынып турар. Чижээлээрге, эмчи дузазы, ажы-төлдү школа-интернаттарга халас чемгерери, ону коллективтерниң боттарының хууда дузалал ажил-агыйының хандырылгасы-биле болдурар. Черле ынчаш берге өг-бүлелерниң ажы-төлүнүң дугайында бүгү отчет контролында.

Социал төлөвирлерге саат турбас. Күш-ажыл рыногунда дүшкүрлүг байдалды чавырылдыра-ры-биле тускай доктаал хүлээп алдым. ТР-ниң Күш-ажыл болгаш социал политика яамызынча чагыр-ларны кириген бис. 59 тонна картофельди кожуунда 448 чединмес байдалдыг өг-бүлелерге, шуут берге байдалдыг өг-бүлелерге үлээр. Олар келир чылын алган дүжүдүндөн бир кижиле 120 килограмм картофельди эгидип бээр, ону алгаш, дараазында байдалы берге өг-бүлелерге дузалаар шиит-пир хүлээп алдым. ТР-ниң Көдээ ажил-агый яамызын таварыштыр үрезин-биле хандырап дугайында чугааны кылып тур бис.

— «Күш-ажыл рыногунда дүшкүрлүг байдалды чавырылдыра-ры-биле тускай со-рулгалыг программа-биле оон аңгыда кандыг хемчеглер кожуунда алдынып турарыл, Михаил Сентябровиц?

— Тур болгаш сезоннуң ажил-дарже 137 кижини хаара тудар бис. Биче сайгарлыкчы чорукту деткип, 70 биче сайгарлыкчыларны тургузар бис. Бизнес планнарлыг болур ужурулуг, кым чүнү канчаар деп турарыл, шупту документи-биле бадыйкаттыг турарын чедип алган бис. Даараныр, дүк-биле, алгы-кеш-биле ажилдаар күзелни илередип турар улус база хөй. Кожуунда комиссияже билди-ришишкенин, бизнес-планнарын дужаап турар. Оон аңгыда 61 кижини янзы-бүрү мергелдерге өөредип планнаттыган, чижээлээрге, компьютер-биле ажил-даар, баш таарар, одакчылар дээр ышкаш.

Бо чылын 536 гектарга тарааны, 282 гектарга картофельди, ногаа аймаан өг-бүлө бүрүзү тарыыр, чүгле чалгаа кижиге огород чок боор мындыг, ажил-амыдыралы дээр кызып чоруур кижилерге деткимче улуг.

— Хөй-ниити организацияларының киржилгези бөгүндө көскү рольдуг болур ужурулуг. Ол талазы-биле байдал кандыгыл?

— Өг-бүлө болгаш херээжен-нер айтырыгларының талазы-биле кол специалист деп ажилдакчыыс бар. Шупту сумуларда херээжен-нер чөвүлели тургустунган (удуртукчузу С.М.Уртунай). Тускай план-ныг. Доктаамал чыгып, чон орту-

зунда амыдыралдың кадык омур-хевири дээр, кризиске удур ажил-дарны олар идепкейлиг чорудуп турар.

Чоокта чаа болуп даараарынга мастер-классты эрттирген, ол хөй-нүн улуг сонургалын болдурган. Херээжен чонувус боттары боттары хандырынып шыдаар дээрзин бо ажил безин бадыйтаан. Херээженнеривистиң амыдыралче чүткүлдүүн көрдүс. Боттары-ла халчып келгеш, көрүп, быжып, даарап ап турар-дыр. Олар биче бүдүрүлгелерни тургузуп шыдаар. Ам чени-чоктар, тон даараарынга мастер-классты организаастаар деп турарлар. Ажы-чем курлавырлары белеткээринге, дузаар, варенье хайындырып кылыр дээр хевирлиг чүүлдерге сонургал улуг. «Күш-ажыл рыногунда дүвүрениң байдалды чавырылдыра-ры» деп тускай со-рулгалыг программа чонну күш-ажылга езулуг-ла чаңчыктырап, сонургалын күштелдирер программа-дыр дээрзин амыдырал көргүзө берген. «Тыва Республиканың эң эки ажилдыг херээжен-нер организациясы» деп конкурста киржип турар улус. Ус-шеверлеривиске чоргаарлары бис. Ол дээр-ге ус-шевер даараныкчы Оржун-маа Салчаковна Хертек, Селикмаа Успуновна Байдос олар-дыр, уруг-дарыын база мастерлер кылдыр өөредип, кижизидип алган, ескелерге эки үлегерин көргүзүп чо-руур иелер-дир.

Кожуунда пенсионерлер органи-зациясы, күш-ажылдың хоочун-нарының, инвалидтерниң тус-туста организациялары база ажилдап турар.

— Бо чылды Аныяктар чылы кылдыр чарлаан болгай, аныяктарның ажилын база сонургадап көрүңер, Михаил Сентябровиц.

— Аныяктар чылының ажи-дышкынын дыка эки эрттирдилер. Аныяктар айтырыгларының тала-зы-биле кол специализивис Н.Б. Таргын ол ажилды удуртуп турар. Чаа өгленчиг, бадыйланчып турар 4 аныяк өг-бүлө байырлыг байдалда документи-лерин алган, Кара-Хөл суму-зунга кожуун аныяктарының шуулганын эрттирген, Тээлиге эр-кен аныяк өг-бүлелерниң байыр-лалын, спортчу маргылдааларны организаастаан чон дыка сонур-гаан. Аныяк-өскенни эвилелдептер, углап-баштаптар организация, лидер херек турганы ам илдең-дир. Аныяктарны эвилелдептер органи-зация тывылган соонда, ажил до-раан шуудай берген. Аныяктарны сезоннуң ажилче хаара тудар ажил база чоруп турар. Картофель, та-раа, ногаа тарып өстүрүп, мал чеми белеткээр бригадалар суму бүрү-зүндө тургустунган, оларның саны чылдың-на немежип турар.

— Аныяктарны чурттаар оран-сава-биле хандыра-ры-ның айтырыын канчаар шиит-пирлеп турар силер?

— «Аныяк өг-бүлелерни чурт-таар оран-сава-биле хандыра-ры» программа-биле чээли акшаны алгаш, бажыны тудуп ап болур. Төлөвилел-смета документация-

зының дөртөн хуузу эгидилге чок, ол ды-ка улуг деткимче ышкыжыл. Чурттаар оран-сава дээр даңзыда 60 ажыг аныяктар бар. 2009 чылда 14 өг-бүлө эртип турар.

— Кожуун школаларының өөредилгезиниң шынары кайы хирел, чайгы дыштанылганы канчаар эрттирп тура-рыл?

— Кожуунда 8 ниити билигнин орту-мак школазы бар. Ында 2269 өөреник-чи өөренип турар, 233 доозукчу 2008

чылда дооскан. Дээди өөредилге черлеринче 118-зи кирген. Тускай ортумак өөредилге черлеринче 78 кижиге, а профессионал училищелер-же 22 кижиге өөренип кирген. Шко-лаларда буфеттер ажилдап, уруг-ларны изиг чем-биле хандырып турар. «Өөредилге» мурнады хөг-жүдөр национал төлөвилел муниципалдыг бюджеттен 650 муң рубль көрдүнгөн турган болза, аңгылап бергени 681,3 муң рубль болуп, план күөсүлдези 104,8 хуу болган. «Инно-вациялыг чаа программаларны шингээдип турар өөредилге албан черлерин-деткири» деп углангыш-кын-биле Кызыл-Даг ортумак шко-лазы «Мастерскаяларда улусчу уран чүүл» деп экспериментизин эки боттандырганы дээр 1 млн. рубль-биле шаңнаткан. Грантылар ойнап алган — миллионер школаларыыс саны немежип турары өөрүнүчү: Тээли, Бай-Тал школалары — 2007 чылда, Кара-Хөл — 2006 чылда, Кызыл-Даг 2008 чылда тиелекчи болган.

Чайгы дыштанылгада 1190 уруг-лар янзы-бүрү лагерлерге дыш-таныр: школа чанынын, стационар лагерлерге 55 кижиге, 60 уруг Дуби-нин лагеринге, 8 кижиге курортка дыштаныр. Колдуу берге, амыды-ралы чединмес өг-бүлелерниң ажи-төлүн чайгы дыштанылгаже хаара тудуп турар бис.

«Өөредилге» мурнады хөгжү-дөр национал төлөвилел амыды-ралга бурунгаар хөгжүлдени бер-ген. «Салым-чаяанныг аныяктарга күрүне деткимчези» программаны таварыштыр школаларыыс авто-бустарга чединген, компьютер класстары четчеленип турар. ТР-ниң Өөредилге яамызынга, сайыт П.А.Морозовка деткимче-дузазы, кичээнгеи дээр, өөрүп четтирге-нивести илередип тур бис.

Уруглар садтары шупту (он беш) эки ажилдап турар. Хууда ажил-агыйларлыг, ол талазы-биле дуржулгазы байлак. Эм оъттар, мөөгү, кат, тоорукту уруглар че-минге ажыглап чаңчыга бергенер. Уруглар саны хөй, ынчангаш олут чедишпес.

— Бичии уругларның хөй төрүттүңүп турары-биле ын-дыг бе?

— Ындыг, 2007 чылда 300 уруг төрүттүңүп болза, 2008 чылда 313 уруг төрүттүңүп. Ие капиталы дээр 157 билдиришкени кирген, ону 100 хуу төлөп бээрин шиитпирлээн.

«Кадыкшылга» мурнады хөг-жүдөр национал төлөвилелди бот-

тандырып эгелээндөн бээр участок эмнелгелериниң ажилына хары-салгазы бедээр, патронаж ажилын күштелдирген. Чаа амгы шагның дериг-херекселдерин ажыглап турарындан аарыгны үезинде тодарадып турар апарган. Шээр аарыглар, өкпе аарыындан аараан улустуң саны бистиинде кызырып турар. Чурттакчы чоннуң 93 хуузу рентген шинчилгезин эрткен. Арага аарыындан 12 кижиге эмнедип турар, учетта тургузуп алган тускай хайгааралда.

— Амыдыралдың кадык омур-хевирин суртаалдаар талазы-биле чединишкени-нериңер кандыгыл?

— Ук доктаалды күүседир дээр, айның сөөлүг суббота-зында арага аймаан садарын хораан бис. Суббота, улуг-хүн санында спортчу маргылдааларны, лекция-беседаны организаастап турар. Элээр чорук хүнүндөн эгелеп алдымыс. Баштай 4 команда янзы-бүрү маргылдаа-ларга киржип эгелээн болза, ам 22 чедир киржип турар апарган. Чон-нуң идепкейи өскөн. Организация-ларны дыштаныр хүннер аайы-биле графиктей үлөп каан. Чоокта чаа өөредилге килдизи (удуртукчузу А.А.Күнзүк) организаастап эрттирген, шаңналдары аажок шыырак болганындан командалар ам-даа немешсе хөңнү. Чаңгыс төп эмнел-гевистен 4 команда киржип кээр турар. Спорттун чамдык хевир-леринге кымга-даа алыспайн турар чемпионнар илереп турар.

— Культура адырында ажил кайы хире чоруп тура-рыл, Михаил Сентябровиц?

— Шагааны кончуг бедик ден-нелге эрттирдилер. Театр хүнүндө үнүшкүннерни кылган. Мырыңай чаа бо хүннерде «Сүмбер-Уула» эстрада ырларының мөөрейинге Сайын-Белек Өпей 1-ги дипломант болган, улустуң ырларының «Де-кей-оо» мөөрейинге Кежик Успун 2-ги дипломант болду. Республика чергелиг семинарларга доктаамал киржип турар улус. Клуб ажилдак-чыларының, хореографтарның семинарларына билин, дуржул-газын бедидип турарлар. Уруглар чогаалына хамаарыштыр солун ужуражылгаларны чогаалчы Шаң-гыр-оол Суванны чалап алгаш, школаларга солун ажилды библио-текарьлар организаастаан. Ам «Игил чылы» дээр ажилын олче угландырып турар.

— Михаил Сентябровиц, Бай-Тайганы чылдың-на да-гып турар болгай, бо чылын

ол байырлалга кайы хире белеткенип тур силер?

— Бо чылдың июнь 7-де Бай-Тайга оваазын дагыыр деп турар. ТР-ниң Чазааның Даргазы үш ду-гаар кээр деп турар. Эрткен чылын келгеш, бо чылды республика чер-гелиг кылдыр эрттирер бис дээр. Ынчангаш кожууннарның төлээ-лери, спортчулары кээр боор. Аът чарыжы, хүреш, ча адарынга мөө-рейлежир бис. Москвадан улуг аалчылар — чаңгыс чер-чурттугла-рыыс сайыт Сергей Шойгу биле Күрүне Думазының депутады Лариса Шойгу оларны чалаан бис. Тываның Камбы-лама эргелели-биле дугуржулганы кылган бис. ТР-ниң Культура яамызы танцы ко-стюмарын садып алыр акша-хөрең-гини бээр болган. Байырлалды ырак-узаак суму-суурларда улус шупту көөр, дыңнаар, номчуур кылдыр журналистерни чалап тур бис. «Шын» солун кээр чырыдар болза, телевидение болгаш радио кээр тырттырап болза, дыка-ла солун боор ийик.

— Спортчуларны шаңнап-мактаарына акша-төгерик херек дээрзи билдингир-ле болгай, чарыгдалдар база улуг...

— 162 кежигүннүг кожууннуң сайгарлыкчыларының хөй-ниити организациясы улуг деткимчени көргүзөр боор дээрзинге идегел, бүзүреливис улуг. «Чылдың эң эки сайгарлыкчысы» конкурсту эртти-рип турарлар. Аңаа тос аңгы номи-нациялар аайы-биле тиелекчилерни илередир. Чаңчыл болган следун база дыка эки эрттирди, Кара-Хөл суму-зунга. Аңаа чүгле спортчу маргылдаалар эрттирп, ойнап-хөгээринден аңгыда, кризистин берге үезинде канчаар чогаадыкчы ажилдап-чурттаа экил дээрзиниң талазы-биле арга-дуржулга сол-чулгазы солун болган. Хуу сайгар-лыкчыларыыс кандыг-даа хемчег-лерге деткимчезин көргүзүп турар улус. Барып-барып бадый келген Бай-ла-Тайгавыстың оваазын да-гыр байырлалды канчап-даа дем-нежи эрттирп шыдаар бис. Тыва Республиканың Чазаа бисти док-таамал бүгү талазы-биле деткип келген, ону черле өөрүшкү-биле демдеглексеп тур мен.

— Тээлини, Шуйну-даа эскерип турарыыска арыг-силини шору апарган хире...

— Чаагайжыдылга айы чоруп турар. Аштап-арыглангы, чугайла-нып, ногаанчыдылга чорудуп, чай чок ажилда чоруп тур бис. «Часкы хүн чылды чемгерер» дижи бол-гай. Оор-сук эвээжеп турар. Мал-маганны бөрүлөр хорадып турар ол-ла багай. Хемчеглерни ап тур бис. Суму чагыргалары звенолар тургузуп турар, республикадан аңчы бригадалар кээр тур. Узуткап турары арай чединмес чок. Оон мурнунда чылдарда хораннап кырып турган болза, ам Россияның Көдээ ажил-агый яамызы хоралыг дээр ону чоруп каан.

— Айтырыгларга долузу-биле харылап бергениңер дээр, четтирдивис, Михаил Сентябровиц. Ажил-херээ-ңер чогуу-ла турар болзун, план-сорулгаңар бүдүп-ле турар болзун. Байырлыг.

— Четтирдим. Байырлыг.

Светлана ДАЧЫН-ХӨӨ.

ЧУРУКТА: М.С.Монгуш. Ай-кыс МАСПЫК-ООЛДУҢ тырттырган чуруу.

Чоокта чаа Мөңгүн-Тайга кожууннун чагыргазы Тыва Республикада Игил чылынга тураскааткан Мөңгүн-Тайга кожууннун культура хүннерин Кызыл хоорайга организаптап эрттирген.

АНЫЯКТАРЫН ДЕТКИП...

Мөңгүн-Тайга кожууннун Кызыл хоорайга культура хүннери

тен талыгыр ырак черде ажилдап-чурттап чоруур мөңгүн-тайгажыларны маадырлыг чон деп санап турар бис. Кожууннун чон тургаш, шыдамык, эпигдеминг бооп, төрөөн кожууннун келир уези дээш бүзүрелдиг ажилдап тургаш социал-экономика хөгжүлдесин бурунгаарладып, республиканың база бир хөй малдыг, бай-шыырак, эки ажилдыг кожууннарының бирээзи апарын чедип алганын демдеглээр апар. Түнчеп, санап көөрүсүк, чурттакчы чоннун кижилери бүзүргө оонаштыр эң-не хөй мал силерниң кожуунда болду. Ынчангаш бо көргүзүг талазы-биле республикада бирги черде, а ниити көргүзүлгелер-биле чеди дугаар черни ээлеп турарыңар дээрле улуг чедишкен-дир. Ынчангаш эртен-даарта – чоокку чылдарда силерниң кожуунга республиканың малчыннар Наадымын эрттирип болурунуг бүгү-ле арга-лар бар-дыр. Ынчалза-даа республикада бирги черни алыр дээш ам-даа күженишкенниг, турасоруктуг ажилдаары кожууннун удуртулгасындан, чурттакчы чонундан негетинип турар. Кожууннун экономиказын хөгжүлдүр, бедик көргүзүлгелерни чедип алыр дээш улам кызымак ажилдаарыңарга бүзүрөп, силер бүгү-деге чедишкеннерни күзеп тур мен – деп күзүзүшкеннерни кылып, мөңгүн-тайгажыларның хей-аадын көдүргөн.

Чазак Даргазы Ш. Кара-оолдун байыр чедиришкенниг база чылыг-чымчак күзүзүшкеннеринге сорук кирген мөңгүн-тайгажылар байырлыг концертин 34 хөгжүмчүлөр киржиپ турар орус улустун хылдыг хөгжүм оркестринин (удуртукчузун ТР-ниң культуразының алдарлыг ажилдакчызы Калбак-оол Салчак) үделгези-биле кожууннун ыдык ырызы «Мөңгүн-Тайганы» бөлүк ыраажылар ырлажып ажитканнар.

Бо ырыны ырлай бээр, залга орган көрүкчүлөр – мөңгүн-тайгажылар чер чуртун сактып, карактарыңа көстүп келгенинден бе, кады

ырлажып, диңмиттиг адыш часкап, концертин чедишкенниг болурунга деткимчезин көргүскөн.

Ийи шак ажыг үргүлчүлзүн 30 хире концерт номерлери – чер-чурт, ава дугайында болгаш өске-даа ырларны культураның хоочуннары Хунан-Кара Хертектин, Лариса Чүлдүм-Сүрүнүн, Чойганмаа Донгактың, аныяктар Орлан Сааяның, Мерген Иргиттин, Айдыс, Алдынбек Диртилерин, Мерген Күжүгеттин, Маадыр Хертектин, Менди Иргиттин кончуг чараш ырлаанын, Марта Сааяның тургусканы «Мөңгилерниң тыныжы», «Тайга черниң чараш малы – сарлык», Чинчи Демчиктин «Тарбаганнар», Шораана Иргиттин «Чайлагда кыстар», Вячеслав Донгактың «Байырлалдың самы» деп танчыларын кожууннун танцы бөлүүнүн аныяктарының «Саян» ансамблиниң артистеринден дудак чокка тепкенин, Чойганмаа Ховалыгының хамыкты кайгаткан илби-шидин, Мөңгүн-Бүренден бүгү талазы-биле «универсал» Хеймер-оол Салчактың ырлап, танчылап, баштактар чугаалаарын, оолдарның «Өзүм», уругларның «Өлчей-Кежик» ыры-хөгжүм ансамбльдеринин күүселделерин, Мөңгүн-Бүренниң ат-сурагылы огул – ТР-ниң улустун хөмөйжизи Алдын-оол Севектин хөмөй-каргыраазын, Мөңгүн-Тайганың айлан-кужу – «Саян» ансамблиниң ыраажызы Марьяна Айыштың хоюг, чараш үнү-биле ырлаарын, Мөңгүн-Тайганың база бир ховар салым-чаяанның огул – Новосибирск консерваториязының доозукчузу, Кызылдың уран чүүл училищезинин башкызы Николай Дамбааның «Дагларым» деп ырыны домрага онза чараш кылдыр ойнап күүсеткенин Чазак Даргазы Шолбан Кара-оол, сайыт Вячеслав Донгак болгаш зал сынмас көрүкчүлөр улуг сонургал-биле көрүп, номер бүрүзүн үргүлчүлелдиг адыш часкашкыны-биле үдөп турган.

Кожууннун хоочун культура ажилдакчыларын солуур уран чүүлге салым-чаяанның аныяктар хөй дээрзин бо концерт бадьткаан. Кызылдың уран чүүл училищезинде

безин бо хүннерде кожуундан 29 студентилер өөренип турар. Ол ышкаш училищедө башкылап, «Саян» ансамблинде, филармонияда ажилдап турарлардан аңгыда, ТР-ниң Чазаның үрер-хөгжүм оркестринде чүгө Мөңгүн-Тайгадан 7 (!) кижилер ажилдап турарын база олар шупту төрөөн кожууннун байырлыг концертинге идеп-кейлиг киришкенин онзаалап демдеглээр чугула.

Кожууннун удуртукчулары – кожуун чагыргазының даргазының оралакчылары Александр Донгак, Ульяна Монгуш, культура килдинин начальниги ТР-ниң культуразының алдарлыг ажилдакчызы Ульяна Хертек олар боттары концертке идеп-кейлиг киржип, ырлажып, концертти башкарып эрттиргенер. А «Мөңгүн-Бүрен» күрүнениң унитарлыг бүдүрүлгезинин директору, РФ-тин көдээ ажил-агынының база ТР-ниң алдарлыг ажилдакчызы, Мөңгүн-Бүренден эң ыракта турар-даа болза, ында ажил-амыдырал хожудаваан, чонунун сагыш-сеткили, угаан-бодалы хоозураваан, ында культура, уран чүүл, спорт, күш-культура аныяктар, элзедилер ортузунда сайзырап-турар, чону хөй малмаганны өстүрүп, көдээ ажил-агы продукциязын бүдүрүп, садыг-саарылганы кылып, кожууннун хөгжүлдесин дээш кызымаккай ажилдап турарлар. Оң көскү херечизи кожууннун культура хүннерин республиканың найысылалы Кызыл хоорайга бедик деңгелге, төлөптүг кылдыр эрттиргени болур.

Адыгыжы СААЯ.

Авторнун тырттырган чуруу.

2009 чыл Россия Федерациязында Аныяктар чылы болганда кожууннун удуртулганы баштай Кызылдың аңгы-аңгы өөредилге черлеринде өөренип турар студентилер, сургуулдар – кожууннун келир үеде кадрлары-биле Улусчу чогаадылга бажыңыңа ужурашкан.

Мөңгүн-Тайга кожуундан Кызылдың өөредилге черлеринде эвээш эвес – 332 аныяктар өөренип турар, оон иштинде ыраккы Мөңгүн-Бүренден безин 70 кижилер, оларның 109-зу – Тываның күрүнө университетинин аңгы-аңгы факультеттеринин студентилери. Амгы студентилер кожуунга чоокку чылдарда ажилдаар, хоочуннары солуур кадрлар болганда кожууннун удуртулганы ужуражылгага шыырак белеткенип, хдл куруг келбээннер. Кожууннун удуртукчуларындан эгелээш акша-төгерики чыып тургаш, ниитизи-биле 90 муң рубль-биле саткан, бир студентигеле 300 рубль өртөктүг, эргежок чугула аш-чем аймаан суп каан пакетти тутсуп, 7 бода мал – сарлык эдин (Мөңгүн-Тайгага-ла белеткеп алганы) чедиштир үлзэн.

Кожууннун удуртукчулары – кожуун баштыңы – тус чер Төлзлекчилер хуралының даргазы Шой-оол Намы, кожуун чагыргазының даргазы Алексей Очур-оол, Мөңгүн-Бүрен суму чагыргазының даргазы Данил Хертек олар кожууннун, сумуларның ажил-амыдыралы, бөгүнгү байдалын студентилерге таныштырып, чоокку чылдарда социал-экономика хөгжүлдесинге, дарый шийтирилээр чугула айтырылгала хамаарыштыр тайылбырны кылган. Кожуун чагыргазының даргазының оралакчызы Ульяна Монгуш, өөредилге эргелелиниң даргазы Людмила Очур-оол, «Мөңгүн-Бүрен» күрүнениң унитарлыг бүдүрүлгезинин директору Өшкү-Саар Ооржак олар сөс алгаш, кожууннун даанган ажилыңа кызымак, эртем-билигге, өөредилгеге сундулуг, спортчу, культура, уран чүүлге салым-чаяанның, идеп-кейжи аныяктарын демдеглөп, олардан үлгер алырын чугаалааш, чагыс-сүмезин бергенер.

Ол ышкаш студентилер Владлена Иргит, Айдың Хомушку болгаш өскелер-даа сөс алгаш, кожууннун болгаш сумуларның удуртулганы студентилерин утпайн, деткимчени көргүзүп турары дээш четтиргенин илередип, кожуун чагыргазының эки ажилдап турарын демдеглээш, оларның ажил-ижилер бедик көргүзүлгелериг, чедишкеннерлиг болурун күзүзүш, Кызыл хоорайда өөренип турар студентилерниң чөвүлелин тургузар дугайында кожуун чагыргазының саналын деткээнер.

Ужуражылганың түңнелинде Мөңгүн-Тайга кожууннун Кызыл хоорайда өөренип турар студентилеринин 21 кижиден тургустунган чөвүлелин тургускан. Чөвүлелдин даргазынга ТКУ-нун педагогика факультетинин 3-кү курузунун студентизи, факультеттин биче деканы Владлена Иргитти, оралакчыларыңа Кызылдың уран чүүл училищезинин студентизи Маадыр Хертекти база ТКУ-нун физика-математика факультетинин 4-кү курузунун студентизи Аяс Кула оларны сонгаан. Чөвүлел кылыр ажилдарының планын тургускаш,

студентилер ортузунга тодаргай ажилдарны чорударын хүлээнип алган.

Улусчу чогаадылга бажыңының фойезинге кожууннун ажил-амыдыралын, чедишкеннерин көргүскөн фото-делгелгени, ус-шевер мөңгүн-тайгажыларның сарлык, өшкү, хой дүгүнден аргаан, хой, хураган, тарбаган кежинден, хөмден даараан чүүлдеринин, чонардан чазан аңгы-аңгы ажилдарның, эм ойттарның делгелгезин база организаптаан. Делгелгени найысылалдың чурттакчылары улуг сонургал-биле көрүп, боттарының үнелелин берген.

Тыва Республикада Игил чылынга тураскааткан Мөңгүн-Тайга кожууннун найысылал Кызыл хоорайга эрткен культура хүннеринин кол сорулгазы кожууннун культура ажилдакчыларының болгаш бот-тывынгар артистеринин байырлал концертинге Кызылда ажилдап-чурттап чоруур мөңгүн-тайгажылар хөйү-биле кээп, залды долдур олурупкан.

ТР-ниң Чазаның Даргазы Шолбан Кара-оол ырак-узак кожууннун культураның түңнел кезээне киржип, мөңгүн-тайгажыларның солун концертин көөрү-биле чедип келирге, Мөңгүн-Тайга кожуун чагыргазының даргазы Алексей Очур-оол база ТР-ниң культура болгаш информация политиказының сайыды Вячеслав Донгак олар Улусчу чогаадылга бажыңының чадазының баарыңа уткуп алганнар.

Шолбан Валерьевич баштай кожууннун делгелгезин сонургал көргөш, чамдык ажилдарны онзаалап демдеглөп, бодунун бедик үнелелин берген.

Байырлыг концерт эгелээринин мурнунда кожууннун удуртукчулары – кожуун баштыңы – Төлзлекчилерниң тус чер хуралының даргазы Шой-оол Намы, кожуун чагыргазының даргазы Алексей Очур-оол олар көрүкчүлөргө байыр чедиргеш, кожууннун культураның хүннерин Кызыл хоорайга эрттирип турарының ужу-утказын тайылбырлааш, кожуун чагыргазы-биле сырый харылзаалыг ажилдап, деткимче-дузанын көргүзүп турар сайыптар – ТР-ниң өөредилге, эртем болгаш аныяктар политиказының сайыды Петр Морозовка база ТР-ниң культура болгаш информация политиказының сайыды Вячеслав Донгакка кожуун чагыргазының өөрүп четтирген бижиктерин тыпсып, боодал чечектерни сөңнээнер.

Дараазында ТР-ниң Чазаның Даргазы Шолбан Кара-оолду сценаже чалааш, сөстү берип, боодал чечектерни тутсуп, хүндүлелди көргүскөннер.

Игил чылынга тураскаадып, кожууннун культура хүннерин найысылалга эрттирип, Аныяктар чылында өөренип турар уругдары – студентилерге кичээгейни салып, деткимче-дуза көргүзүп, өске кожууннарга үлгерни көргүзүп турары-биле Шолбан Валерьевич байыр чедиргеш:

— Мөңгүн-Тайга кожуун — үдүптен бээр малчыннарның, ажилгыр, эрес-кежээ, биче сеткилдиг, хүндүлээчел кижилерниң чурту, ховар бойдус байлаактыг — аң-меңниг, эм ойттарлыг, чурмалдыг чараш оран. Арт-сыннар, бедик даглар артында, төп-

Тыва журналистиканың хоочуну, «Шын» солунга 1971-1989 чылдарда кол редакторлап ажылдап чораан В.С. Шаравин май 29-та 80 харлаар турган

Бо эгени номчаан кижиге автор бирги класска демир-үжүк тутсуп, бижикке өөредип каан башкызының дугайын чугаалаар дээн-дир деп бодаар боор. Шынап-ла, бодунуң баштайгы башкым, Мөңгүн-Тайганың сураглыг кижилериниң бирээзи, Борбак-Кара Өрнүгүевна Салчактың ат-алдары мээң чүрээмге кезээде артканы чөп. Бо удаада өске башкымның, мени амыдыралдың делгем «далайынче» холдан чедип чорааш кирип каан, хөй-хөй чылдарда мээң чөлөнгийим бооп келген башкым дугайын чугаалаар бодадым.

Кызылдың №2 школазынга өөренип тургаш, «Тываның аныяктары» солунуң редакциязынга бола кээр турдум. Бижип алган шүлүктөрүмни, хензиг чүүлдеримни оон ажылдакчыларынга көргүзөр мен, оларның чамдыктарын чула эдип-эдип парлап каар, өскелерин «брактап» кааптар турган.

1966 чылда школаны доозупкаш, ажылдаары-биле аңаа чеде бердим. Солунуң сөөлгү арнынга номчуурум «Редактор В.С. Шаравин» деп даргага бир дугаар ужурашкан-даа мен. Ол меңээ кызып ажылдаарын, бижип турар чүүлдеримде «үрезин» бар-даа болза, бот-тус-кайлаң ажыл улуу-биле негеттинип турар дээрзин чугаалааш, килдизин эргелекчизи ол дээш, Василий Борохоевич Монгушка «хүлээдип» берген. Аныяктар солунуң журналист ажылымынчаар эгелзэн.

Валерий Севилбаевич Шаравин чүгле билдиргил журналист, бедик негелделиг удуртукчу эвес, боду шүлүк чогаадырынга сундулуг, оон теви-биле солун ажылынга ажылдай берген кижиге дээрзин сөөлүндө билген мен. «Тываның аныяктары» солунуң редакциязының чанынга чогаал каттыжышкынын ол тургускан, аңаа ынчангы сураглыг чогаалчылар кичээлдерин эрттирип турган, оон идепкейлиг киржикчизи болгаш организакчызы редактор боду турган. Ол каттыжышкынын ачызында ынчангы өзүп орган талантылар Василий Монгуш, Владимир Серен-оол, Экер-оол Кечил-оол, Охемчик Ондар, Чооду Кара-Күске, Хөвөңмей Ойдан-оол болгаш өскелер-даа баштай аңаа кирип турганнар, олар оон соонда редакцияга ажылдап, көскү журналистер апарып, чонга билдингир сураглыг чогаалдарны бижээнер. А Шаравин боду баштайгы «Кызыл Шериг» деп шүлүүн 1947 чылда-ла «Тываның аныяктарына» парлаткан кижиге-дир. 1951 чылда «Совет Тывам, чечектел-ле» деп шүлүү дээш акша шаңналы база алган. Оон баштайгы ному 1968 чылда «Иениң чымчак сеткили» деп ат-биле үнгөн.

Совет Армияның хүрээленинге шериг албаны эрттирип тургаш, төрзүн редакциямче солдат амыдырал дугайында чүүлдерни бижип, эвээш-биче шүлүктөрүмни чорутуп турган мен. 1969 чылда халажып кээримге, Валерий Севилбаевич «Тываның аныяктарында» эвес, өске ажылда, Телевидение болгаш радио-дамчыдылга талазы-биле күрүне комитетинде оралакчы дарга бооп ажылдап турар болган. Журналистиканы тергип эки билер, чогаадыкчы ажылды башкарып шыдаар дарга ындыг бедик албан-дужаалга ажылдаары черле чөп деп бодаан мен.

1975 чылда «Шын» солунуң редакциязынга база-ла Валерий Севилбаевичиниң холунга ажылдап эгелзэн мен. Бо дээрже аныяктар солунуңа деңнээрге, кижиге саны хөй, оларның хар-назыны, эртем-билини, аажы-чаңы аңгы-аңгы, аажок нарын коллектив турган. Ону В.Шаравин билдиргил башкарып, сыныш чок ат-алдарлыг удуртукчу бооп турган дээрзин баш удур чугаалаан.

Оон бедик ат-алдарының чажы-ды чүде турганын? Бирээде, редакцияга хөй чыл ажылдаан дуржул-

галыг журналистерни үнелеп билеринде, оларның санал-оналын хүлээп ап, эки кылган ажылды деткип шыдаарында турган. Ийде, ол аныяк, эртем-билигни чаа чедип алган специалистерни аажок деткип турган. Оларның дидим саналдарын хүлээп алып, чырыкче үндүрер, арай таарышпас болза, билдиргил сөстөр-биле шын эвес болганын бадыйткап шыдаар. Үште, ажылдакчыларның амыдырал-чуртталгазынче улуг кичээнгейни салып келген. Ол чылдарда «Шын» солунуң редакциязы хоорайның күүсекчи комитетинден квартираларны ап, аныяк специалистерге берип келген. Оон аңгыда ажылдакчыларның ажы-төлүнге уруглар сады дээн ышкаш нарын айтырыл-ларга шыдаар шаа-биле дузаны кадып турган.

Бодунуң мындыг мөзү-шынары-биле улуг коллективти төлөпиг баштап келген. Чүгле чогаадыкчы ажылга эвес, Валерий Севилбаевич амыдырал-чуртталгага база төлөпиг сүмелекчи, езулуг ада сеткил-биле чагыын бээр кижиге чораан.

Валерий Севилбаевич бодунуң удурткан коллективиниң ажылдакчыларынга дыка камныг чораан дээрзин демдеглевес аргажок. Редакцияның хөй санныг ажылдакчыларындан кым-даа кандыг-бир чылдагаан-биле ажыл шагын үзүптер, командировкадан куруг кээр, азы бижээн чүүлүнге частырыг үндүрүптер таварылгалар турган. Ындыг алдаг кылганнарның бажын ол суйбавас турган болбайн аан, ынчалза-даа кижини билеп, кээргеп, моон соңгаар ындыг чүүлдү катаптавазынга идегеп турган. Оон түңнелинде кандыг-даа алдагдал дээш өршээлди оон манал болур. А оон кара чаңгыс өршээл көргүспес чүвези—арагалаар чорук. Кым арага ижер болдур, ол шуут «ыдының кежин аңдара кедер». Өршээл көргүспес, ажылдан үндүр сывыр-ыптарынга чедер. Оон ужун

үндүрткенер база бар чүве харын. Даргавыстың ындыг негелдези дыка хөй кижилерниң, оон иштинде бо чүүлдүн авторунуң, арагаже сундулавазынга идиг болганы чугаажок.

Мен оон-биле «Шын» солун редакциязынга 15 чыл дургузунда кады ажылдаан мен. Ол мени доктаамал деткип келген дээрзин сеткип ханышкын-биле демдегледээр мен. Аңгы-аңгы килдистерге корреспондент кылдыр ажылдадып, редакцияның штавы болур секретариатка томуйлап, килдис эргелекчиледип, профком даргаладып... дээш, бүгү бүзүрелди меңээ көргүзүп келгенин кайын уттур мен. Ол чылдарда солунуң шынарын экижидер, чонга номчушту материалдарны парлаар дээш бүгү күжүвүстү үндүрүп келген бис. Оон аңгыда төптен келген материалдарның очулгазын база эң бедик негелдеге кылып ужурулуг, ылангыя партия Төп Комитетинден, СЭТА-дан келген материалдарны очулдураары дыка нарын турган, ону редакцияда чүгле санныг кижилер күүседир турганнар. Валерий Севилбаевич мени база олче хаара тудуп, аныяк кижиге очулдуруп өөренип алыры чугула деп чагып турган. Оон чагыын езу-гаар харын эвээш-бичи очулгаларны кылып турар апарган мен.

«Шын» солунда эң кол кижиге редактор болгай. Ынчан «кол редактор» дивес, а аңаа «редактор» дээр турган. Солунуң эки-багын сайгарар, бистерге эки азы багай деп үнелел бээр кижиге редактор. Бир катап Валерий Севилбаевичтен:

—Бистиң кылган ажылывыска үнелелди Силер берип, экини эки деп, багайны багай деп турар-дыр силер. А Силерниң бодунарны ындыг-мындыг деп чөмелей кааптар улус бар бе?—деп айтырган мен.

Даргам кезек боданып ор.

—Чок боор бе, бар-бар. Бистиң ажылывысты чон үнелээр болдур ийин, номчукчулар. Эки деп көөр болза, тиражывыс өзер. Чамдык материалдар дээш мени буруудаткан чагаалар редакцияга кээп турар, оларны хүлээп ап, харыны бижип турар мен. А мээң «кол редакторум» ачам Севилбаа Чимитович Монгуш—дээш, оон хөрээ көдүрүлүп, арны чырып келди.—Ачам дээрже Чөөн-Хемчикте сураглыг чазаныкчы, шевер холдуг кижиге-дир. Оон кылган шкавы бажынывыста ам-даа тур, ховулдап тургаш кончуг таптыг кылган, фабрикага бүдүргенинден черле дорайтавас. Ол төвүт бижики өөрөнгөн соонда тыва бижики дораан шиңгээткен, суму даргалап, колхозтар тургузарынга идепкейлиг кирип чораан, бистиң солунувусту «быптап» номчуур кижиге ол. Кылдыган алдагдалдарывысты дораан эскерер, долгап кээр, солунга хамаарыштыр оон негелдези аажок шын болур. Хуралдарга мээң тургузуп турар чамдык негелделеримде ачамның чугаалаан чүүлдери база кирип турар. Тергип редактор ол—дээш, даргам сеткилин ханызындан аажок чазык каттырды. Черле ынчаш Валерий Севилбаевич өг-бүлезиниң, ада-иезиниң, чоок кижилериниң дугайында дыка-ла чылыг, чымчак сөстөрни чугаалаар кижиге. Ылангыя авазы Часкал Даваеваның ие сеткилдин, чазык аажызын, холунуң чөмзүн каян-даа утпас чораан.

Валерий Севилбаевич 1989 чылда 60 харлапаш, хүндүлүг дышта-нылганынче үнгөн. Ону пенсияже үдөп турар үеде-ле эскерген чүүлүм—оон доңчу намдарының кысказы болган. 1951 чылда-ла «Шын» солунга ажылдап эгелзэн, оон соонда «Сылдысчыгаш», «Тываның аныяктары» солундарың редакцияларынга, Телерадиокүрте-лекомга, сөөлүндө 20 чыл дургузунда «Шын» солунга ажылдаан.

Комсомолдун Төп школазының журналистика факультетин дооскан, 1960 чылда партияның Хабаровскиде дээди школазын дооскаш келген. «Шын» солунуң редактору тургаш, ол СЭКП обкомунуң бюро кежигүнү, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутаты, Дээди Советтин Президиум кежигүнү база турган.

Пенсияже үнгөн соонда ол редакция-биле харылзазын черле үспээн, хуралдарга, планеркаларга үргүлчү кээп, бодунуң үнелиг санал-оналын берип келген. «Пенсиялап үнгөш чогаал ажылын улам чылаар мен» дээн аксын ол ээлзэн. Ол-ла чылдан эгелеп шүлүктөрни бижип, солуннарга парладып эгелзэн, 1998 чылда оларның чыылдазын «Сеткилимниң аккыр чечээ» деп эге-биле ном кылдыр үндүргөн. «Салым-чол» деп романны 1996 чылда номчукчуларга сөңзэн.

Амыдыралдың делгем оруунче мени үдөп кириген, оон дыка хөй чылдарын кады эрттиргеним, бистен эрте чарлып чорутканынга үргүлчү хомудап чоруурум дагдыныкчы Валерий Севилбаевич Шаравин бо хүннерде 80 харлаар турган. Оон дугайында чөжени-даа бижип болгай-ла, ынчалза-даа ону кылбаайн, балалбас исти чырык чер кырынга арттырган, төлөпиг чуртталганы чурттап эрткен, чүгле мен эвес, өске-даа ону хүндүткелдиг башкым, дагдыныкчы деп санап чоруур он-он журналистерниң, ону билер кижилерниң чүректеринге бодунуң төлөпиг чоруу-биле Тываның сураглыг оолдарының бирээзи бооп кезээде арктан кайгамчык удуртукчу, идегелдиг эш чораан ийин деп чугаалап каайн.

Дангыт Чыдым,
Россияның Журналистер эвилелиниң кежигүнү, күш-ажылдың хоочуну.

«Шын» солунуң 60 чыл юбилейин редакцияның коллективи демдегеп тургаш, «Азия төвү» тураскаалдың чанынга чурукка тырттырган (1985 ч.)

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХООЙЛУЗУ

Тыва Республикада муниципалдыг албанның албан-дужаалдарының Даңзызының дугайында

Хоойлужудулга палатазы 2009 чылдың февраль

18-те хүлээп алган

Төлээлекчилер палатазы 2009 чылдың апрель 21-де чүлдүз деп көргөн

Бо Хоойлу 2007 чылдың март 2-де № 25-ФХ «Россия Федерациясында муниципалдыг албан дугайында» Федералдыг хоойлуга дүүштүр Тыва Республикада муниципалдыг албанның албан-дужаалдарының Даңзызын бадылап турар.

1 чүүл. Кол терминнер болгаш билиглер
Бо Хоойлуда кол терминнер болгаш билиглер 2007 чылдың март 2-де № 25-ФХ «Россия Федерациясында муниципалдыг албан дугайында» Федералдыг хоойлуда ажыглап турар уткаларын езугаар ажыглап турар.

2 чүүл. Тыва Республикада муниципалдыг албанның албан-дужаалдарының бөлүктээшкини

1. Тыва Республикада муниципалдыг албанның албан-дужаалдарын тус черниң бот-башкарылга органның, албан-дужаалдарның бөлүктөрүнүн болгаш функционалдыг демдектеринин аайы-биле бөлүктээр.

2. Тыва Республикада муниципалдыг албанның албан-дужаалдары функционалдыг демдектеринин талазы-биле дараазында категорияларга чардынар:

1) удуртукчулар – чагырга даргазының (албан-дужаалды керээ езугаар ээлеп турар таварылгада), муниципалдыг тургузгунуң чагырга даргазының оралакчыларының албан-дужаалдары;

2) специалистер – тус черниң бот-башкарылга органның доктааткан бүрүн эргелерин күүсөдиринге профессионал хандырылганы чорудары-биле тургузуп турар болгаш бүрүн эргелеринин хуусаа-зының кызыгаары чокка ээлеп турар албан-дужаалдар;

3) хандырып турар специалистер – тус черниң бот-башкарылга органның ажил-чорудулгазының организастыг, информатив, документалдыг, сан-хөө, экономиктиг, ажил-агыйжы хандырылганын чорудары-биле тургузуп турар болгаш бүрүн эргелеринин хуусаа-зын кызыгаар чокка ээлеп турар албан-дужаалдар.

3. Муниципалдыг албанның албан-дужаалдары дараазында бөлүктөргө чарлыр:

1) муниципалдыг албанның дээди албан-дужаалдары;

2) муниципалдыг албанның кол албан-дужаалдары;

3) муниципалдыг албанның башкарыкчы албан-дужаалдары;

4) муниципалдыг албанның улуг албан-дужаалдары;

5) муниципалдыг албанның биче албан-дужаалдары.

4. Муниципалдыг албанның албан-дужаалдарына депутаттарның, тус черниң бот-башкарылганың сонгулдалыг органның башкарылганын, тус черниң бот-башкарылганың сонгулдалыг албан-дужаалдыг кижилеринин, юридиктиг эргелиг албан черлери болуп турар болгаш доктаамал үндөзүндө ажилдап турар муниципалдыг тургузгунуң сонгулда комиссияларының бадылаар эргелиг кижигүннеринин муниципалдыг албан-дужаалдары, а ол ышкаш тус черниң бот-башкарылга органның болгаш муниципалдыг тургузгунуң уставы-биле көрдүнгени езугаар өске-даа тус черниң бот-башкарылга органның ажил-чорудулгазының техниктиг хандырылганын чорудар сорулгалар-биле штаттыг даңзыны бадылап турда, доктааттыг албан-дужаалдар хамаарышпас.

3 чүүл. Тыва Республикада муниципалдыг албанның албан-дужаалдарының Даңзызы

1. Тыва Республикада муниципалдыг албанның албан-дужаалдарының Даңзызы тус черниң бот-башкарылга органның, албан-дужаалдарның бөлүктөрүнүн база функционалдыг демдектеринин (категорияларының) талазы-биле бөлүглеттинген Тыва

Республикада муниципалдыг албанның албан-дужаалдарының аттарының сан-даңзызы болуп болгаш бо Хоойлуга капсырылга кылдыр бадылаттынар.

2. Тыва Республикада муниципалдыг албанның албан-дужаалдарының Даңзызынче муниципалдыг албанның албан-дужаалдарының аттарының сан-даңзызы кирип турар:

1) муниципалдыг тургузгунуң эрге-байдалына хамаарыштыр муниципалдыг тургузгунуң Төлээлекчилер хуралында;

2) муниципалдыг албанның эрге-байдалына хамаарыштыр муниципалдыг тургузгунуң чагыргазында;

3) муниципалдыг районнуң, хоорай округунуң (ону тургускан таварылгада) хыналда органында;

4) муниципалдыг тургузгунуң уставын езугаар көрдүнген тус черниң бот-башкарылганын өске-даа органның турар.

3. Тыва Республикада муниципалдыг албанның албан-дужаалдарының Даңзызында муниципалдыг албанның албан-дужаалдарының бүрүткээн дугаарында (кодунда) бирги сан Даңзызын кезээнин дес-дараалаштыр чоруткан дугаарына, ийиги сан – албан-дужаалдар бөлүгүн (Дээди – 1, «Кол» – 2, «Башкарыкчы» – 3, «Улуг» – 4, «Биче» – 5), үш болгаш дөрт дугаар саннар – Даңзын кезээнде албан-дужаалдарын дес-дараалаштыр чоруткан дугаарына дүжүп турар.

4 чүүл. Тыва Республикада муниципалдыг албанның албан-дужаалдарының Даңзызын ажыглаары

1. Тыва Республикада муниципалдыг албанның албан-дужаалдарының Даңзызы муниципалдыг тургузгунуң уставы-биле көрдүнгени езугаар тус черниң бот-башкарылга органның штаттыг расписаниясын тургузарда болгаш бадылаарда ажыглап турар.

2. Муниципалдыг албанның албан-дужаалдарын Тыва Республикада муниципалдыг албанның албан-дужаалдарының Даңзызына болгаш бо чүүлдүн дүрүмнеринге дүүштүр Тыва Республиканың муниципалдыг тургузгунуң муниципалдыг хоойлудурум актылары-биле доктаадып тургузар.

3. Тыва Республикада муниципалдыг албанның албан-дужаалдарының Даңзызында муниципалдыг тургузгунуң чагыргазының структурлуг иштиги кезектерин чагырганың структуразында дорт-ла кирип турар болгаш эргелел база килдис деп адаттынар бот-тускайлаң (функционалдыг) структурлуг адыр деп билип алыр.

4. Чагырга даргазының бирги оралакчызының болгаш оралакчызының албан-дужаалдарының аттарын оларның харылаарына хамаарыштырган айтырылганың даңзызына айтпышаан, немей кирип болур.

5. Муниципалдыг албанның албан-дужаалын ийи дакпыр кылдыр адаарын дараазында таварылгада, бир эвес:

1) тус черниң бот-башкарылга органының удуртукчузунуң оралакчызы ол органның структурлуг кезээнин удуртукчузу болуп турар таварылгада;

2) муниципалдыг албанның албан-дужаалын ээлеп турар кижиги улуг бухгалтер азы ооң оралакчызы болуп турар таварылгада чөпшээрэн.

5 чүүл. Бо Хоойлунуң күштүг болуп кирери

Бо Хоойлу ону албан езузу-биле парлаан хүнүндө эгелээш, он хонук эрткенде, күштүг болур.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай

№ 1244 УХ-II

2009 чылдың май 4

«Тыва Республикада муниципалдыг албанның албан-дужаалдарының Даңзызының дугайында»

Тыва Республиканың Хоойлузунга капсырылга

Тыва Республикада муниципалдыг албанның албан-дужаалдарының ДАҢЗЫЗЫ

Албан-дужаалдык ады	Бүрүткээн дугаары (код)
---------------------	-------------------------

1 кезек

Муниципалдыг районнуң Төлээлекчилер хуралында албан-дужаалдарның аттарының сан-даңзызы

1. «Специалистер» деп категорияның албан-дужаалдары

Албан-дужаалдарның улуг бөлүү	1-4-01
Кол специалист	1-4-02
Башкарыкчы специалист	1-4-02

2. «Хандырып турар специалистер» деп категорияның албан-дужаалдары
Албан-дужаалдарның биче бөлүү
1-ги разрядтың специализи 1-5-03
2-ги разрядтың специализи 1-5-04

2 кезек	
Хоорай округунуң Төлээлекчилер хуралында албан-дужаалдарның аттарының сан-даңзызы	
1. «Специалистер» деп категорияның албан-дужаалдары	
Албан-дужаалдарның улуг бөлүү	2-4-01
Кол специалист	2-4-02
Башкарыкчы специалист	2-4-02

2. «Хандырып турар специалистер» деп категорияның албан-дужаалдары
Албан-дужаалдарның биче бөлүү
1-ги разрядтың специализи 2-5-03
2-ги разрядтың специализи 2-5-04

3 кезек	
Хоорай чергелиг суурнуң Төлээлекчилер хуралында албан-дужаалдарның аттарының сан-даңзызы	
1. «Специалистер» деп категорияның албан-дужаалдары	
Албан-дужаалдарның улуг бөлүү	3-4-01
Кол специалист	3-4-02
Башкарыкчы специалист	3-4-02

2. «Хандырып турар специалистер» деп категорияның албан-дужаалдары
Албан-дужаалдарның биче бөлүү
1-ги разрядтың специализи 3-5-03
2-ги разрядтың специализи 3-5-04

4 кезек	
Муниципалдыг районнуң чагыргазында албан-дужаалдарның аттарының сан-даңзызы	
1. «Удуртукчулар» деп категорияның албан-дужаалдары	
Албан-дужаалдарның дээди бөлүү	4-1-01
Чагырга даргазы*	4-1-01
Албан-дужаалдарның кол бөлүү	4-1-02
Чагырга даргазының бирги оралакчызы	4-1-02
Чагырга даргазының оралакчызы	4-2-03

2. «Специалистер» деп категорияның албан-дужаалдары
Албан-дужаалдарның башкарыкчы бөлүү

Херектер эмгелелинин эргелекчизи	4-3-04
Эргелел начальниги	4-3-05
Килдис эргелекчизи	4-3-06
Албан-дужаалдарның улуг бөлүү	4-4-07
Эргелел даргазының оралакчызы	4-4-08
Килдис эргелекчизинин оралакчызы	4-4-09
Кол специалист	4-4-10
Башкарыкчы специалист	4-4-10

3. «Хандырып турар специалистер» деп категорияның албан-дужаалдары
Албан-дужаалдарның биче бөлүү

1-ги разрядтың специализи	4-5-11
2-ги разрядтың специализи	4-5-12
Специалист	4-5-13

5 кезек	
Хоорай округунуң чагыргазында албан-дужаалдарның аттарының сан-даңзызы	
1. «Удуртукчулар» деп категорияның албан-дужаалдары	
Албан-дужаалдарның дээди бөлүү	5-1-01
Чагырга даргазы (мэри)*	5-1-01
Албан-дужаалдарның кол бөлүү	5-2-02
Чагырга даргазының бирги оралакчызы (мэрниң бирги оралакчызы)	5-2-02
Муниципалдыг тургузгунуң баштыңының оралакчызы**	5-2-03
Чагырга даргазының оралакчызы (мэрниң оралакчызы)	5-2-04

2. «Специалистер» деп категорияның албан-дужаалдары
Албан-дужаалдарның башкарыкчы бөлүү

Херектер эмгелелинин эргелекчизи	5-3-05
Эргелел начальниги	5-3-06
Килдис даргазы	5-3-07
Албан-дужаалдарның улуг бөлүү	5-4-08
Эргелел даргазының оралакчызы	5-4-08
Килдис даргазының оралакчызы	5-4-09
Кол специалист	5-4-10
Башкарыкчы специалист	5-4-11

3. «Хандырып турар специалистер» деп категорияның албан-дужаалдары
Албан-дужаалдарның биче бөлүү

1-ги разрядтың специализи	5-5-03
2-ги разрядтың специализи	5-5-14

6 кезек	
Хоорай чергелиг суурнуң чагыргазында албан-дужаалдарның аттарының сан-даңзызы	
1. «Удуртукчулар» деп категорияның албан-дужаалдары	
Албан-дужаалдарның дээди бөлүү	6-1-01
Чагырга даргазы*	6-1-01

2. «Специалистер» деп категорияның албан-дужаалдары
Албан-дужаалдарның кол бөлүү
Муниципалдыг тургузгунуң баштыңының оралакчызы**

Чагырга даргазының оралакчызы	6-2-02
Албан-дужаалдарның башкарыкчы бөлүү	6-2-03
Килдис даргазы	6-3-04
Албан-дужаалдарның улуг бөлүү	6-4-05
Башкарыкчы специалист	6-4-05

3. «Хандырып турар специалистер» деп категорияның албан-дужаалдары
Албан-дужаалдарның биче бөлүү

1-ги разрядтың специализи	6-5-06
2-ги разрядтың специализи	6-5-07
Специалист	6-5-08

4. «Хандырып турар специалистер» деп категорияның албан-дужаалдары
Албан-дужаалдарның биче бөлүү

1-ги разрядтың специализи	6-5-06
2-ги разрядтың специализи	6-5-07
Специалист	6-5-08

5. «Хандырып турар специалистер» деп категорияның албан-дужаалдары
Албан-дужаалдарның биче бөлүү

1-ги разрядтың специализи	7-2-01
2-ги разрядтың специализи	7-2-01

6. «Специалистер» деп категорияның албан-дужаалдары
Албан-дужаалдарның башкарыкчы бөлүү

Муниципалдыг тургузгунуң баштыңының оралакчызы	7-3-02
Чагырга даргазының оралакчызы	7-3-03

7. «Хандырып турар специалистер» деп категорияның албан-дужаалдары
Албан-дужаалдарның биче бөлүү

1-ги разрядтың специализи	7-5-04
2-ги разрядтың специализи	7-5-05
Специалист	7-5-06

8. «Хандырып турар специалистер» деп категорияның албан-дужаалдары
Албан-дужаалдарның башкарыкчы бөлүү

Муниципалдыг районнуң, хоорай округунуң хыналда органында албан-дужаалдарның аттарының сан-даңзызы	
--	--

1. «Специалистер» деп категорияның албан-дужаалдары
Албан-дужаалдарның кол бөлүү

Хыналда органының аудиторы	8-2-01
----------------------------	--------

2. «Хандырып турар специалистер» деп категорияның албан-дужаалдары
Албан-дужаалдарның биче бөлүү

1-ги разрядтың специализи	8-5-02
2-ги разрядтың специализи	8-5-03

9. «Хандырып турар специалистер» деп категорияның албан-дужаалдары
Албан-дужаалдарның башкарыкчы бөлүү

Удуртукчунуң оралакчызы	9-3-02
Килдис даргазы	9-3-03
Албан-дужаалдарның улуг бөлүү	9-4-04
Килдис даргазының оралакчызы	9-4-05
Кол специалист	9-4-06
Башкарыкчы специалист	9-4-06

10. «Хандырып турар специалистер» деп категорияның албан-дужаалдары
Албан-дужаалдарның биче бөлүү

1-ги разрядтың специализи	9-5-07
2-ги разрядтың специализи	9-5-08

* чагырга даргазының албан-дужаалы ол албан-дужаалды керээ езугаар ээлеп турар таварылгада муниципалдыг албанның албан-дужаалдарына хамааржыр;

** бир эвес чагырганы муниципалдыг тургузгунуң баштыңы баштап турар болза, муниципалдыг тургузгунуң баштыңының бирги оралакчызының, оралакчызының албан-дужаалы муниципалдыг албанның албан-дужаалдарына хамааржыр. Бо таварылгада чагырга даргазының бирги оралакчызының, оралакчызының албан-дужаалдары барымдаалап көрдүмөс.

КЫЗЫГААР — айтырыглар болгаш харыылар

Кызыгаар зоназының хемчээлин тургузар база кызыгаар чурумунун Дүрүмнериниң күштүг апарганы — бистиң ниитилеливистиң иштинге шыңга дүүшпес янзы-бүрү тайылбырларны болгаш чаңгыс аай эвес үзел-бодалдарны, хомудалдарны тывылдырып турар.

Кызыгаар талазы-биле күрүне политиказының чамдык айтырыгларын ханы угап билбес кижилер Россияның ФАЧА-ның Тыва Республика талазы-биле эргелелиниң кылып чорудуп турар ажылын шүгүмчүлөвишаан, хамаатыларның кызыгаар зоназынга болгаш даштыкы күрүнелер-биле харылзажып аргыжарынга оларның хостуг эргезин хажыдып, янзы-бүрү хөй моондактарны азы хостуг аргыжылгага немелде берге байдалдарны тургузуп турар дээн чижектег утка-үндөз чок чугаалар-биле бадыткап турарлар.

Ындыг чижектег барымдаалар чөптүг бе, бөдүүн кижилерниң бо талазы-биле сезинчиг бодалдары шыңга дүгжүп турар бе база ол ышкаш Россияның болгаш даштыкы күрүнениң хамаатылары кызыгаар зоназынга хостуг чоруп болурунун чамдык тодаргай чижектериниң дугайында РФ-тиң ФАЧА-ның ТР-де Кызыгаар эргелелиниң харысалгалыг ажылдакчызы, полковник Сергей Поправко-биле интервьюну парладывис.

— Сергей Максимович, кызыгаар чурумунун чаа дүрүмнери чурттакчы чоннун хостуг аргыжар эргезин, шынап-ла, кызга-дап, кызыгаарлап турар бе?

— Шак ындыг хевирлиг бадыткалдар чоннун ол дугайында ханы угап билип алырынга медээ болгаш информацияның чедишпезинден тыттып турар. “Россия Федерациязының Күрүнениң кызыгаарының дугайында” Хоойлуда өскертилгелерге дүүштүр кызыгаар зоназын болгаш кызыгаар чурумунун Дүрүмнерин доктаадып тургузар талазы-биле эргени РФ-тиң ФАЧА дааскан. Оон мурнунда Федерацияның субъектилериниң чагыргалары ындыг эргелиг турган, ынчалза-даа ССРЭ-ниң буурап дүжүп турган шилчилгелиг үезинде биезги чурумчуткан дүрүмнер ажылдавайн барган болгаш, чамдык кызыгаар ажылдакчыларының, удуртукчуларының аразында боттарының эргезин улгаттырып, ажык-кончаа сүрер сагыш-биле хоойлу-дүрүм хажыдар таварылгалар непертээр турган. Ам бо хуннерде ындыг таварылгаларның когун үскен деп болур.

Кызыгаар зоназының девискээриниң хемчээлиниң дугайында тус черлерниң чагыргаларының ажылдап кылган улуг ажылының түңнелинде, улуг уjur-уткалыг документиге ат салдынганын демдеглээр чугула. Оон кол утказы болза, күрүнениң кызыгаарын камгалаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузар сорулга-биле хамаатыларның эргелерин кызга-давайн, оларның ажыл-амыдыралының аайы-биле кызыгаар зоназынга хостуг аргыжарын магадылап, ус-тывыш азы болза ажыл-агыйжы, хөй-ниитиниң ажыл-херээн эрттиреринге ажыктыг болгаш уjur-дузалыг болур.

Ол ышкаш кызыгаар чанында чурттап турар кижилерге эрттирилге системазы доктаавайн турар. Олар оон мурнунда үелерде ышкаш кызыгаар зоназының девискээринде чурттап турарын шынзыткан

паспортунда бүртүккэн бижи-биле аңаа хостуу-биле аргыжып, чоруп болур аргалыг. Ол ышкаш ук дүрүмнер-биле хамаатыларның 17 категориязын тодаргайлап, ук зона иштинге тускай эрттирилге чокка, бодунун хууда документи-биле чоруп болур деп айтып каан.

Хоойлу-дүрүм сагып чоруур болгаш өскээрткен келген кижилерге база сезинген херээ чок. А бир эвес кызыгаар чанынга бодунун хоойлу дүүшпес ажил-херээн чорудуп турар кижилерге кызыгаар зоназы база бир улуг немелде моондак деп санап болур.

— Оон мурнунда төрөөн чуртун каап, көжүп келген кижилерниң бодунун чуртун көрүк-сээн, артып калган төрелдеринге ужуражып, оларга аалдап баар тургустерге болгаш чамдык кижилерниң кызыгаар зоназында турар суурларга боттарының ажыл-агыйының аайы-биле хүн бүрүдө баарының кызыгаар чурумунун дүрүмнери кандыг салдарны чедирип болуру?

— Россия Федерациязының девискээринге доктаамал чуртаары-биле көжүп келген хамаатылар болгаш оларның салгалдарынга хамаарыштыр чугаалаар болза, бо үеде олар даштыкы хамаатылар деп санаттынып турар, ынчангаш олар кызыгаар зоназынче кирери-биле кызыгаар чурумунун Дүрүм езугаар ниити үндөзүннөр-биле кирер, олар боттарының хууда документизи паспорт болгаш девискээр аайы-биле ФАЧА-ның чөпшээржилгеи болгаш кижиге боду чааскаан, азы болза коллектив-биле эртер эрттирилгелиг болур уjurлуг.

Ажыл-агыйжы, тудуг, инвестиция болгаш өске-даа төлөвилелдерни боттандырып, кызыгаар зоназынче кирер кижилерге хамаарыштыр база тускай чурум турар. Зонада турар суурларже хүн бүрүдө кирип турар кижилерге бүдүн чылдың эрттирилгезин бээр, оон хуусаазын улаштыр 6 айга-даа чедир узадып ап болур. А бир эвес

бистиң чуртувус иштинге турар оон-даа улуг хуусаа негетинип келзе, ол үеде ынча үеге чедир күштүг болур деп демдеглен каан чаа эрттирилгени бээр.

— Эрттирилге чурумунун дугайында чугаа тургустунуп келген болганда, эрттирилгени канчаар кылдырып ап болуру, ону кымнар хынаар уjurлугул?

— Эрттирилгени кылдырып чурум бөдүүн. Эң чоокку кызыгаар кезээнге азы болза Кызыгаар эргелелиниң бодунче тускай билдиришкинни бижиир. Билдиришкинни почта, азы факстың дузазы-биле база чорудуп болур. Аңаа кижиниң фамилиязын, адын, ада-зының адын, төрүттүнген чылын, ай, хүнүн, чурттап турар черин, паспорттун дугаарын, сериязын болгаш кызыгаар зоназынче чүгө кирип турарын тайылбырлаар уjurлуг, каяа баарын, доктаап турарын тодаргайлап айтыры чугула.

— Кызыгаар зоназында турар черлерже ажылының аайы-биле сургакчылаан кижилер канчаар кирип болуру?

— Россияны-даа, даштыкы-даа хамаатылар, күрүнениң эрге-чагырга органнарында, тус черниң чагыргаларында ажылдап турар даргалар, эрге-хоойлу камгалаар болгаш хыналда чорудар органнарының ажылдакчылары хууда шынзыдылга документи-биле болгаш ажылдап турар черинден кандыг сорулгалыг зонада турар черлерже кирип турарын бадыткаан шынзылга документи-биле кирер. Ол ышкаш шөлээлэн кижилер болгаш студентилер боттарының шынзылгаларын, дыштаныр сорулгалыг кижилер турисчи путевкаларны көргүзөр. Оларга хамаарыштыр амы-хууда болгаш коллективтерге аңгы бижээн эрттирилгелер турбас.

— Назы четпээн уругларга эрттирилге база херек бе?

— Бир эвес назы четпээн уруг-нун паспорт чок болза, эрттирилгениң херээ чок, ада-иезиниң уруу

хоойлу-дүрүм аайы-биле азыралда турар деп бадыткаан бижииктиг документи-биле болур уjurлуг.

— Хамаатыларның хөй кезин боттарының хууда автомашиналары-биле кызыгаар зоназынче кирип болур. Оларга кандыг документи-биле херек?

— ОШАЧКИ-ниң хууда хөлгениң ээзи деп бадыткаан чугула херек документи-биле херек апаар. А бир эвес дугаар чок машина болза, ол транспортту хоойлу-дүрүм аайы-биле садып, орнап алганын бадыткаан шынзылга, справка-счет азы садыгның чеги херек.

— Кызыгаар зоназының девискээрин таварып тургаш, кызыгаар эртерде тускай эрттирилге херек бе?

— Чок, ол таварылгада чүгө Россия Федерациязындан үнген-кирген деп бадыткалдыг документи-биле негетинер. Транзит оруу эң кыска болур уjurлуг, орук ара өскээр ээл, доктаап, пассажир кижилерин олуртуп, дүжүрүп, сөөртүп болбас.

— Хамааты кижиге кандыг чылдагаан-биле эрттирилгени бербейн барып болуру?

— Кызыгаар зоназынче хамааты кижиниң дугайында долу эвес азы меге медээ, информацияны барымдаалааш, кирибейн барып болур. Ол ышкаш кирер дээн күрүнеде политиктиг байдал нарын болгаш дүшкүрлүг болганындан азы дайын-чаа болуп турар чер дээш ынаар кирибейн барып болур. Ындыг таварылгада байдал элээн оожум апаарынга чедир зонаже кирерин соңгаарладып каар.

— Сергей Максимович, кызыгаар зоназынга ажыл-агыйжы, ус-тывыш болгаш өске-даа ажыл-чорудулганы чорударда чугула херек дүрүмнери кысказы-биле допчулап бээр силер бе?

— Ажыл-агыйжы, ус-тывыш болгаш оон-даа өске хевирлиг ажыл-чорудулганы, ол ышкаш кижилерниң аңаары, малчыннарын боттарының малын откаар талазы-биле кызыгаар чаны-биле болгаш ону дургаар девискээр 5 километрден көвүдес болур уjurлуг. Эң-не баштай Россияның ФАЧА-ның Тыва Республика талазы-биле

эргелелиниң чөпшээрели херек. Ындыг чөпшээрелди кызыгаар зоназында турар хамаатылар болгаш албан организациялар боттарының ажыл-чорудулганын эгелээрде, Кызыгаар эргелелинче орус дыл кырынга чаңгыс-даа частырыг, эдилге чок билдингир кылдыр бижээн билдиришкинни 5 хонук бурунгаар кирип уjurлуг.

— Күрүне кызыгаарының чанында турар хамаатыларга кызыгаарлаашкыннар бар бе?

— Ийе, бар. Чоокку кызыгаар кезээниң начальнигиниң чөпшээрели чокка кызыгаардан 100 метр хире черге туруп болбас, кызыгаарның болгаш даштыкы күрүнениң девискээрин фото, видеога тырттырып хорулуг. Ол ышкаш кызыгаар демдектерин, инженер-техниктиг тургузулганы, харылзаа четкилерин үрөп, ону көжүрүп болбас, даштыкы күрүнениң хамаатылары-биле харылзажыры, оларга кандыг-бир чүүлдерни дамчыдып, олардан алыры база ол ышкаш кызыгаар ыңдынче ок-чөмөктөн адаары шуут хорулуг дээрзин чугула-лааин.

Күштүг бооп турар хоойлу-дүрүм-биле кызыгаар зоназынга тускай чөпшээрелдиг документ чок турганы дээш, хамааты кижиге РФ-тиң Административтиг чурум эрээшкениниң кодекзиниң 18.2 дугаар чүүлү езугаар аас-биле сагындырыг азы болза 100-тен 500 рублга чедир административтиг торгаалды онаар.

— Чугаавыс доозуп тура, Тыва Республиканың девискээринде кызыгаар зоналарын тодарадып берирем.

— 2006 чылдың июнь 16-да үнген РФ-тиң Күрүнениң айыыл чок чоруун камгалаар албанының №284 дужаалы-биле Тыва Республиканың девискээринде дараазында кызыгаар зоналарының кызыгаарларын тургускан. Ол дээрже Мөңгүн-Тайга кожунунун Каргы болгаш Мөген-Бүрен, Өвүр кожунунун Ханда-гайты, Солчур, Дус-Даг, Саглы, Сарыг-Хөл болгаш Чаа-Суур, Тес-Хемниң Кызыл-Чыраа, Берт-Даг, О-Шынаа, Ү-Шынаа болгаш Чыргаланды, Тере-Хөл кожунунун Шынаа, Каргы, Балыктыг болгаш Эми сумуларның девискээрлери, Каа-Хем кожунунун Моол-биле кызыгаарлап чыдар узуну 25 километр черниң девискээри бооп турар. Үш-Белдир курортунун девискээри кызыгаар зоназындан үнген.

Кызыгаар зоназынга хамаарышкан, кызыгаар эртериниң дугайында оон-даа тода болгаш делгеренгел медээни Кызыл хоорайда Дружба кудумчузу, №42-А бажында турар Россияның ФАЧА-ның Тыва Республика талазы-биле эргелелинден ап болур.

Харылзажы телефоннар: 8(39422) 2-45-39, 8(39422) 2-19-53, 8(39422) 2-29-19. Хүлээп алыр хүннөр: понедельник-четвергге — 10.00-17.00 шакка чедир; пятницада — 10.00-15.45. шакка чедир.

Елена ЛОБАНОВСКАЯ, Россияның ФАЧА-ның Тыва Республика талазы-биле эргелелиниң хөй-ниити-биле харылзаа тудар бөлүк.

АЛБАН-ХҮЛЭЭЛГЕЗИНГЕ БЕРДИНГЕН

үш дугаар өөредилге чылында контракт-керээге атты салыр. Бо дээрже харысалгалыг базым, ол моон соңгааргы салым-чолду тодарадыр — деп, кызыгааржы Вишняков чугаалап турар.

2008 чылда Россияның Федералдыг айыыл чок чорук албанының кызыгаар адырының өөредилге черлеринче кирер күзелдиг Тываның аныяктарындан 258 билдиришкин кирген. Шилилге соонда 37 кижини кирериниң шылгалдаларын дужаары-биле өөредилге

черлеринче чоруткан. Тывадан 30 кижиге кызыгаар институттарында кирип алган. Бо чылын бистиң республикага өөренип кирер 48 олутту берген. Ынчаар кирер күзелдиг-лерниң саны 260 кижиге ашкан.

Ынчангаш кызыгаар камгала-лының, чурттуң, ниитилелдин, хамаатыларның айыыл чок чоруун камгалаарының херээнге шериг албанын эрттирери күрүне уjur-дузалыг кончук чугула херек болуп турар.

Кызыгааржы хүнү-биле Россия-

ның Федералдыг айыыл чок чорук албанының Тыва Республика талазы-биле кызыгаар эргелелиниң шериг албаныларынга, хамааты ажылдакчыларынга, кызыгаар органнарының хоочуннарынга байырыны чедирип, оларның албан-хүлээлгезинге болгаш ажылынга чедиш-киннерин, кадыкшылды, Ада-чурт-туң чектелишкини дээш бүгү-ле эки чүүлдерин кылырын күзедивис.

Россияның ФАЧА-ның Тыва Республика талазы-биле эргелели.

Бөгүн Россияның кызыгааржылары бодунун профессионал байырлалын демдегледип турар. РСФСР-ниң кызыгаар камгалалын 1918 чылдың май 28-те Улус Комиссарларының Чөвүлелиниң декреди-биле тургускан.

Бөгүн Россияның Федералдыг айыыл чок чоруктуң кызыгаар албаны Россия Федерациязының күрүне кызыгаарын камгалаарын, күрүнениң, ниитилелдин, хамаатыларның айыыл чок чоруун ханды-рар организация болур. Кызыгаар органнарының офицерлерин чурт-туң алды кызыгаар институту белеткеп турар. Оларның доозукчулары хуваалда езугаар Тыва Республикага келгеш, кызыгаар камгалаар албанга үлүүн кирип турарлар. Оларның бирээзинге

Хабаровскиниң кызыгаар институтун дооскан лейтенант Максим Вишняков хамааржы. Ол бир чыл «Шара-Суур» кызыгаар заставазынга албанын эрттирген.

— Кызыгааржы болуру дээрже кончук харысалгалыг хүлээлге. Ону канчаар чедишкенин боттандыраын кызыгаар институтунда өөредип турар. Мээң доосканым Хабаровскиниң кызыгаар институтунда өөрениринге болгаш чурттаарынга бүгү-ле таарымчалыг байдалдарны тургускан. Курсант

ЭГИН КОЖА АЖЫЛДАН ЧОРДУВУС

Ынчан күстүн айы турган. 1987 чылдың сентябрь 2-де редакцияга ажыл айтырып чедип кээримге, ортумак сынның дарга мени сандайже чалады. Кандыг херектиг келгенимни чугааладым.

Чүге солун ажылын сонуургай бергенимни айтырды. Солун номчурунга дыка ынак мен. 1973 чылда бирги материалым «Тываның аныяктары» солунга үнген. Солуннар-биле, ылаңгыя «Шын» солун-биле, чогадыкчы харылзаам оон-на ужукталып, бо хүнге чедир аңаа бижи, парладып чор мен.

«Шын» солун — мээң башкым болгаш сүмелекчим. Ылаңгыя аталдарлыг, чогадыкчы тура-соруктуг журналистер Валерий Севилбаевич Шарави ышкаш улустар аразына эгин кожа ажылдаары меңээ улуг аас-кежик болган деп санап чоруур мен.

Кол редакторнун секретары чораан
Ирина БЮРБЮ.

КЫЗЫЛДАН АБАКАНГА ЧЕДИР 50 МИНУТА

Кызылче ужуп турар авиаарейстер дугайын дыңнадып көрүңер. Дыштанылгамда таарымчалыг чанарын планнап тур мен.

С.Еременко.

2009 чылдың май 22-ден ужудушкуннарның дараазында расписаниези ажылдап эгелээн.

Новосибирск—Абакан—Кызыл 2037 рейс понедельник болгаш пятницада чоруп турар. Новосибирскиниң «Толмачево» аэропортундан 9.30 шакта ужуп үнгеш, Абаканга 11.50 шакта кээр, Абакандан 12.50 шакта ужуп үнгеш, Кызылга 13.50 шакта кээр.

Кызыл—Красноярск—Кызыл 2039 рейс понедельник болгаш пятницада чоруп турар. Кызылдан 14.50 шакта ужуп үнгеш, «Емельяново» аэропортунга 16.20 шакта чеде бээр, Красноярскиден 17.05 шакта ужуп үнгеш, Кызылга 18.20 шакта чедип кээр.

Кызыл—Абакан—Новосибирск аразында 2038 рейс вторник болгаш четвергте чоруп турар. Кызылдан 8.30-де ужуп үнгеш, Абаканга 9.20 шакта чеде бээр, Абакандан 10.10 шакта ужуп үнгеш, Новосибирскиге 11.55 шакта чеде бээр. Рейстерни «Новосибирск-авиа» авиакомпания АН-24 самолет-биле күүседип турар. Пассажиры олурар салону 50 олуттук.

Кызылдан Красноярскиге болгаш Новосибирскиге авиаарейстерни күүседирин «Сибирь дугуржулгасы» ассоциацияның дугуржулгасы-биле Новосибирск областың Администрацияының транспорт департаментиниң киржилгези-биле, Тыва болгаш Хакасияның Орук-транспорт комплекстериниң яамыларының аразына каш катап чугаалашканын соонда, апрель 10-дан эгелеп катап ужудуп эгелээн.

Моон-даа тодаргай информацияны Кызыл аэропортундан ужудушкуннар күүседир талазы-биле авиакассадан билип ап болур силер. Тел: 8 (39422) 22064, 8 (39422) 22214.

«Тыва-Онлайн» медээлер агентилели.

КУШ ЧОК ДЕП САНААР

Тожу кожуунун Ий ортумак школазының Айлан Александровна Монгул-оолга 2005 чылдың июнь 24-те тывысканы Б 3804321 дугаарлыг аттестаттын читкенин барымдаалааш, ону күш чок деп санаар.

Би-Хем кожуунун Аржаан ортумак школазының Надежда Александровна Кенденге 1994 чылда тывысканы аттестаттын читкенин барымдаалааш, ону күш чок деп санаар.

Сүт-Хөл кожуунун көдээ ажыл-агый хереклекчилер кооперативтеринин (КХК-нин) хой ажылы деткири-биле 2007 чылда федералдыг бюджеттен тускайлап берген ниити түнү 192055 рубль субсидияны мегелээр аргалары ажылдап тургаш оорлаан «Хемчик» муниципалдыг каттышкан бүдүрүлгениң директору, Сүт-Хөл кожуунун девискээр сонгулда комиссиязының бадылаар эргелиг кежигүнү Анатолий Сарыгларга, Сүт-Хөл кожуунун көдээ ажыл-агый эргелелин кол бухгалтери, «Хемчик» муниципалдыг каттышкан бүдүрүлгениң бухгалтери Раиса Ондарга хамаарышкан кеземче херэз-нин истелгезин РФ-тин прокуратуразының чанында Истелге комитетинин Тывада Истелге эргелели дооскан болгаш Сүт-Хөл кожуунун судунче чоруткан.

2007 чылда республиканың Көдээ ажыл-агый болгаш аш-чем яамызы Сүт-Хөл кожуунун көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелеринге хой ажыл-агыйын деткири субсидияны шилчидип бээрин Анатолий Сарыглар биле Раиса Ондар билер турганнар. Кожуунун 19 көдээ ажыл-агый хереклекчилер кооперативиниң агар саны чок, кожуунун Россельхозбанкка агар санныг бир КХК-ниң агар санынче ол акшаны шилчикеш, бюджет хөрөң-

гизин оорлап аптарын шилчирлээр. Мону эргелелдин баш бурунгаар чоруткан истелгези тодараткан.

2007 чылдың сентябрь айда Раиса Ондар Анатолий Сарыглар-биле кады боттарының эргедужаалын ажылдап алгаш, «Меңги» КХК-де 3629 баш хой, өшкү бар деп меге документини кылгаш, Тыва Республиканың Көдээ ажыл-агый болгаш аш-чем яамызынче киригнер.

«Меңги» КХК-ниң удуртукчуларын будулдуруп тургаш, Сарыглар биле Ондар «Меңгиниң» агар санынче агар саны чок Сүт-Хөл кожуунун 19 КХК-зинге берген Көдээ ажыл-агый яамызының субсидияны шилчидип алгаш, оон соонда банкыдан алган туда акшазын көдээ ажыл-агыйның хереклекчилер кооперативтеринин удуртукчуларына ведомость езугаар үлөп бээр кылдыр дилег кылырга, А.К.Сарыглар биле Р.Д.Ондарны кажар арганы ажылдап, кем-херек үүлгедиишкини кылыр деп турарын баш бурунгаар билбейн, чөлшээрешкеннер. «Меңги» КХК-ниң агар

АУКЦИОН ЭРТТИРЕРИНИН ДУГАЙЫНДА ДЫҢНАДЫГ

Тыва Республиканың Арга-арыг ажыл-агыйының агентилели рекреационнуг ажыл-чорудулганы боттандыраарына арга-арыг участоктарын хөлезилээр керээни чарарына эргени садар талазы-биле аукционну эрттиреринин дугайында дыңнадып тур.

1. Садыглажышкынның хевири: Аас-биле садыглажышкын аукциону.

2. Аукционнун организатору: Тыва Республиканың Арга-арыг ажыл-агыйының агентилели.

А/ч №	Арга-арыг участогунун кадастр дугаары	Турар чери		Квартал-дын/үскен кадастр дугаары	Шөлү, (га)	Ажылга-арыг чөп-шээрэн хевири	Аукционнун чүүлүнүн эгертээ (аренда төлевири-нин эге хем-чээли)	Эге өрттээ түнү (руб.)
		Арга-арыг а/ч	Участоктун арга-арыг-нын а/ч					
1.	17:04:0805001:138	«Каа-Хем-нин» КБ	Сизим	177/2	0,4	рекреацион-нуг ажыл-чорудулганы боттанды-рар	4638,8	4638,8

Арга-арыг участогунга аар-берге чүве тургуспаан, ажылгаарына кызыгаарлашкын тургуспаан.

4. Аукционга киржиринге чагыгларны кириер чери, кириер хуусааның эгези болгаш оон доостуру:

Аукционга киржиринге чагыгларны дараазында адреске кириер: 667007, Тыва Республика, Кызыл хоорай, Оюн Күрседи кудумчузу, 54, кабинет 15, 2009 чылдың июль 8-тен 2009 чылдың июль 22-ге чедир ажылдаар үеде хүлээп алыр.

5. Аукционну эрттирер чери болгаш ай-хүнү: 667007, Тыва Республика, Кызыл хоорай, Оюн Күрседи кудумчузу, 54 кабинет 15, 2009 чылдың июль 28-те 10.00 шакта (тус черниң үези).

6. Албан езузунун сайты: Аукцион дугайында документацияны Интернетте албан езузунун сайтында салган: «www.gov.tuva.ru».

7. Аукционнун базамы: Аукцион чүүлүнүн эге өрттээден 5 хуузу.

8. Хөлезилер керээзин чарар хуусаа: Арга-арыг участогун хөлезилээринин керээзин аукцион прото-

колунга ат салган хүнден эгелеп он хонук дургузунда чарар.

9. Баш удур төлевири болгаш ону кириер чурумунун дугайында медээлер: Аукционга киржиринге 2009 чылдың июль 22-ге чедир хуусаада аукцион таварыштыр садып алыксап турар аукцион чүүлүнүн эге өрттээден 100% хемчээлди баш удур төлевири аукционнун организаторунун агар санынче албан шилчидер.

Тыва Республиканың Арга-арыг агентилели ИНН 1701041631, КПП 170101001, р/с 40302810200000000002 ГРКЦ Национал банк ТР, Россияның банкызы Кызыл хоорай, БИК-049304001. «Төлевири ады» деп одуругга «Арга-арыг аукционга киржи дээш баш удур төлеви» деп албан айтыр.

10. Аукционга киржиринин дугайында долу медээни база документацияны аукционнун организаторундан билип ап болур силер — 8(39422) 3-63-73 (харылзажыр кижиге — Татьяна Михайловна Анашина).

«ШЫН» СОЛУННУ ДАМЧЫШТЫР

Бистин эргим, хүндүлүг, биче сеткилдиг, хүндүлчел, ажы-төлүнүн быжыг чөлөңгиле чораан ынак ававыс Панаймаа Бадыевна Дандааның айыыл-халапка таварышкаш мөчээни-биле сөөлгү орукче үдешкен база материалдыг болгаш моральдыг дузаны каткан төрелдеривиске, эш-өөрүвүске, адаш-кудагайларывиска, «Бай-Хөл» КБК коллектививиске, Бай-

Даг суму чагыргазына, эмнелге, садыг, почта, садик, школа коллективтеринге, Эркин кожуунун чагыргазына, кожуунун иштиги херектер килдизинге, бистин кажыдалывыс үлешкен чонувуска чүрэвистиң ханызындан мөгейбишаан, четтиргенивисти илереттивис.

Уруглары.

РФ-тин прокуратуразының чанында Истелге комитетинин ТР-де Истелге эргелели

ӨСКЕНИНГ ӨНЧҮЗҮН МЕГЕЛЕП ШИҢГЭЭТКЕН

санына 192055 түнүг рубль кирип келирге, оон удуртукчузун меге арганы ажылдап тургаш, үстүнде айтылган туда акшаны Сарыглар биле Ондар оорлапкаш, олар боттарына ажылгааннар, ыңчангаш ТР-ниң Көдээ ажыл-агый яамызына 192055 рубльдин материалдыг когаралын чедиргеннер.

Бир эвес бо кеземче херээзин талазы-биле Анатолий Сарыглар биле Раиса Ондарны суд буруулуг деп санаар болза, РФ-тин Кеземче кодекзинге дүүштүр бир чүстен беш чүс муң рубль чедир хемчээлдиг торгаалды онаар азы 6 чыл чедир хуусаада хосталгазын казып шиидер.

Кеземче херээн истеп турган истекчи бо кеземче херээн үүлгедиринге идиг берип турган чылда-гааннарны болгаш байдалдарны илереткен. ТР-ниң Көдээ ажыл-агый яамызының албан-дужаалдыг кижилери оларга онааган албанның хүлээлгелерин чогуур негелдеге чедир күүсетпээнин, ол ышкаш айтылган субсидияны бээринин Дүрүмүн оларның хажытканын тодараткан. Оон-биле холбаштыр

кеземче херээзин истелгезин чорудуп турган истекчи кеземче херээн үүлгедиринге идиг берген четпестерни эдери-биле Тыва Республиканың Көдээ ажыл-агый болгаш аш-чем яамызының сайы-дының адресинге негелде бижикти чоруткан. Оон аңгыда яамының удуртукчузы федералдыг бюджеттен субсидия бээринин чурумун шынгыгы сагырын, яамының онаашкан ажылына харысалгазы куду, негелдеге чедир күүсетпейн келген албан-дужаалдыг кижилерге административтик хемчег-лери онаарын истекчи саналдаан.

Тыва Республикада Федералдыг күрүне статистиказының девискээр органының удуртукчузунун адресинче статистика отчетунун бланкыларын бээринин негелделерин хажытканы дээш ону эдип алыры-биле истекчи негелдени кириген. Бо айтылган кем-херекти үүлгедиринге Сүт-Хөл кожуунун статистика информациязын чыыр болгаш ажылдап кылыр сектор килдизинин специалистери боттарының албан-хүлээлгезин негелдеге чедир күүсетпейн келгени идиг

болганын истелге тодараткан.

Сүт-Хөл кожуунун көдээ ажыл-агый эргелелинин начальнигинин адресинге негелдени база кириген. Ында КХК-ларның ажыл-чорудулгазында четпестерни эдери саналдап турар. Ол ышкаш ында Раиса Ондарның көдээ ажыл-агый эргелелин кол бухгалтери база «Хемчик» муниципалдыг каттышкан бүдүрүлгениң бухгалтери болуп, дакпырлап ажылдап турары кем-херекти үүлгедиринге идиглиг болганын айтылган.

Үстүнде адаан бүгү органның удуртукчуларына кем-херек үүлгедиринге идиглиг болган чылдагааннарны болгаш байдалдарны эдер талазы-биле истекчинин кириген негелделерин айтылган хуусааында күүсетпес болза, РФ-тин Административтик кеземче кодекзинин 17.7 чүүлү-биле административтик харысалгага онаар.

Оюмаа ОМЗААР,

РФ-тин прокуратуразының чанында Истелге комитетинин ТР-де Истелге эргелелин удуртукчузунун улуг дузалакчызы.

ШЫН

Индекс 667000.
Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100.

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Чазаа.

Кол редактор С.С.МОНГУШ.

РЕДАКЦИЈАНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: Кол редактор — 2-01-35, редакторнун оралакчызы — 2-19-87, тел: факс (394-22) 2-17-94, бухгалтерия — 2-17-91. e-mail: shyn@tuva.ru

КИЛДИСТЕР: ниитилел-политиктиг килдис — 2-18-10, культура, өөредилге — 2-03-88, чагаа — 2-17-09, көдээ ажыл-агый, очулга — 2-03-87, үлөтпүр — 2-40-77. Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар.

Неделяда үш катап үнер. Хемчээли парлаан 2 ама. Тираж 9280. Чагыг 57. Номери парлааже дужааганы: график езугаар — 21.00, херек кырында — 20.00.

АГАР САНЫВЫС: № 40703810400000010000 Б ОАО Банк «Тыва-кредит», Кызыл ИНН—1701008465; корр сч 30101810600000000729 БИК 049304729.

Россия Федерациязының Парлаага, телерадио-дамчыдылга болгаш массалыг коммуникациялар херектеринин талазы-биле яамызының Ортаагы Сибирьде регионнар аразының девискээр эргелели «Шын» солунну 2004 чылдың май 14-те эде бүрүткээн.

Херечилелдин дугаары — ПИ № 16-0510. Индекс 11530, 31730. ТР-ниң «Тываполиграф» Күрүнениң унитарлыг бүдүрүлгезинге парлаан. (Кызыл, Щетинкин-Кравченко, 1).

Солунда парлааттыг материалдарның авторларының бодалдары редакцияның туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айтылган саннары болгаш өске-даа фактылары, дыңнадылары дээш авторлар боттары харыылаар.